

Local Capacities and the Failure of State-Centric Policymaking: Contexts for Redefining Participatory Water Governance in Kurdistan Province ¹

Hossein Daneshmehr Associate Professor of Sociology
University of Kurdistan, Sanandaj, Iran..

Osman Hedayat * Postdoctoral researcher, Department of
Sociology University of Kurdistan,
Sanandaj, Iran.

1. Introduction

Iran, and specifically its Kurdistan Province, faces a severe water crisis, exacerbated not merely by natural scarcity but significantly by management failures. Inefficient state-centric and top-down water governance approaches have proven inadequate, particularly in the eastern regions of the province such as Dehghan and Ghorveh. These areas are characterized by over-exploitation of aquifers for agriculture, land subsidence, declining water tables, and marking them as restricted areas, alongside low indicators of good water governance like transparency and accountability. The failure of previous participatory attempts, such as water user associations, necessitates a redefinition of participatory water governance. This research aims to design participation-based strategies, emphasizing local community capacities, for water resource management policymaking in Kurdistan Province. It operates on the core hypothesis that local capacities can form a crucial foundation for policymaking and public participation, especially among farmers.

2. Literature Review

The study is grounded in the theory of participatory governance, positioned as an alternative to top-down development approaches, promising enhanced problem-solving, productivity, and flexible collective decision-making (Ansell & Gash, 2008; Emerson & Nabatchi, 2015). Applied to water resources, participatory water

1. This research was conducted with the financial support of the Vice Presidency for Research and Innovation of the University of Kurdistan, awarded to the postdoctoral researcher under contract number 28441/09/03/S.

* Corresponding Author: hdaneshmehr@yahoo.com.

How to Cite: Daneshmehr, H; Hedayat, O. (2026). Rethinking Water Resource Governance with a Participation-Based Approach: A Case Study of Farmers and Local Institutions in Kurdistan Province, *Journal of Social Development and Welfare Planning*, 16(65), 295-335.

governance involves the participation of state and non-state stakeholders in decision-making processes concerning water allocation, management, and policy enforcement (Rogers & Hall, 2003; Boran, 2018). It emphasizes horizontal communications, long-term perspectives, and collective action over individual, vertical, and top-down methods (Tufté & Mefalopulos, 2019). Key dimensions include transparency, trust, accountability, decentralization, and equitable resource distribution (Von Korff et al., 2012). The conceptual framework utilizes Ansell and Gash's (2008) collaborative governance model, focusing on initial conditions, collaborative processes, institutional design, and outcomes.

3. Methodology

This qualitative research employs a thematic analysis method to identify semantic patterns within the collected data. Data was gathered through semi-structured interviews conducted in 2024 with 24 participants from Ghorveh and Dehgolan in Kurdistan Province. The sample included 15 farmers, selected via theoretical, purposive, and maximum variation sampling from 24 villages across 10 districts, and 9 experts from relevant governmental organizations (Environmental Protection Agency, Agriculture-Jihad Organization, Regional Water Company). Theoretical saturation guided the number of interviews. Interview questions focused on the history of collective organizations, training activities, local capacities, and organizational procedures. Data analysis followed Braun and Clarke's (2006) six-phase thematic analysis process: familiarization, generating initial codes, searching for themes, reviewing themes, defining themes, and producing the report. The extracted concepts were organized into 13 initial categories and 4 secondary categories based on the theoretical model (initial conditions, process, institutional design, outcomes), leading to the identification of a core category.

4. Results

The analysis revealed four main secondary categories leading to the core category of "weak synergistic participatory governance":

1. Initial Conditions: A history of failed collective actions and organization (e.g., dysfunctional rural cooperatives, WUAs) due to institutional neglect, support absence, corruption, and financial opacity, leading to eroded public trust. This was coupled with *negative synergistic effects*, where competitive well-digging (often due to past state licensing policies) and individualistic water extraction strategies worsened the crisis, creating a vicious cycle of resource depletion.
2. Collaborative Process: A significant weakness in utilizing local capacities was identified, stemming from inadequate training and extension (non-specialists, intermittent sessions), marginalization of social and cultural capacities (disregard for local knowledge and traditional participatory methods), and centralized, inadequate organizational procedures (complex bureaucracy, laws misaligned with local

conditions, reduced state support, institutional distrust). The process necessitates decentralization, effective training, and empowerment of the local community.

3. **Facilitative Leadership:** Current deterrent measures (e.g., smart water meters, inspection patrols, fines) were found lacking in effectiveness due to management issues and lack of enforceability. Participants emphasized the need for increased deterrent power of laws and the adoption of incentive policies (e.g., guaranteed purchase agreements, financial subsidies, low-interest loans, tax exemptions) to encourage sustainable practices and rebuild institutional trust.

4. **Institutional Design:** The core category indicated a need for intermediate, synergistic participation strategies between farmers and institutions. Proposed participation-based strategies include: forming local water committees, developing digital technology and public awareness campaigns (using social media), fostering dialogic participation between all stakeholders, and establishing legitimacy-based participation ensuring legal backing, fairness in water allocation, and respect for local norms.

Adopting these strategies is predicted to yield outcomes like institutional trust-building, transparency, sustainable water use, reduced water conflicts, and increased social responsibility.

5. Conclusion

The research concludes that the failure of top-down, state-centric policies and previous participatory experiments in Kurdistan Province's water management requires a fundamental shift towards synergistic participatory governance. The proposed middle-ground, participation-based strategies—local committees, digital engagement, dialogue, and legitimacy-based frameworks—aim to leverage local capacities while ensuring necessary institutional support and enforcement. This approach is essential for addressing the socio-environmental challenges, achieving sustainable water resource management, and realizing the principles of good water governance in the critically affected regions of Ghorveh and Dehgolan. Future implementation should focus on building trust, decentralizing management, integrating local and scientific knowledge, and combining effective deterrents with tangible incentives.

Keywords: Water Resource Governance, Participatory Water Governance, Participation-based Strategies, Thematic Analysis, Kurdistan Province

فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی
دوره شانزدهم، شماره ۶۵، زمستان ۱۴۰۴، ص ۲۹۵-۳۳۵
qjds.atu.ac.ir
DOI: doi.org/10.22054/qjds.2025.86359.2685

ظرفیت‌های محلی و ناکامی سیاست‌گذاری دولت‌محور: زمینه‌های بازتعریف حکمرانی مشارکتی آب در استان کردستان

حسین دانش‌مهر* دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

عثمان هدایت پژوهشگر پسادکتری گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

چکیده

هدف این پژوهش، طراحی راهبردهای مشارکت محور با تأکید بر ظرفیت‌های جامعه محلی در سیاست‌گذاری مدیریت منابع آب استان کردستان است. با توجه به بحران آب در دهگلان و قروه، شکست رویکردهای مشارکتی «بالا به پایین» و ناکارآمدی سیاست‌های دولت‌محور، بازتعریف حکمرانی مشارکتی ضرورت یافته است. با به کارگیری مدل آنسل و گاش و روش تحلیل تماتیک (مصاحبه با ۱۵ کشاورز و ۹ کارشناس)، یافته‌ها نشان می‌دهد که شکست کنش‌های جمعی و تشکل‌یابی و اثرات هم‌افزایی منفی نهادها/جامعه محلی شرایط آغازگر اتخاذ راهبردهای مشارکت محور را فراهم آورده‌اند. با توجه به ضعف آموزش، به حاشیه رانی ظرفیت‌های محلی و رویه سازمانی متمرکز و نابسندگی آن در مدیریت آب، فرایند همکاری نهادها و جامعه محلی باید بر اساس عدم تمرکز، آموزش و توانمندسازی جامعه محلی به‌پیش رود. افزایش توان بازدارندگی قوانین و سیاست‌های تشویقی نیز جهت تسهیل این فرایند باید از سوی نهادها اتخاذ شود. در نهایت، با توجه به ضعف حکمرانی مشارکتی هم‌افزا، راهبردهای مشارکت محور، تشکیل کمیته‌های محلی، توسعه فناوری دیجیتال و اطلاع‌رسانی عمومی، مشارکت گفت‌وگویی و مشارکت مبتنی بر مشروعیت به‌عنوان رویکرد مشارکت محور حد وسط مابین نهادهای متولی و کشاورزان را می‌توان پیشنهاد نمود.

واژه‌های کلیدی: حکمرانی منابع آب، حکمرانی مشارکتی آب، راهبردهای مشارکت محور، تحلیل تماتیک، استان کردستان.

۱. طرح مسئله

در اواخر قرن بیستم، مشارکت، به مفهومی جدید در مباحث علوم سیاسی، اجتماعی و مدیریتی تبدیل و نوید گسترش مسیرهای ارتباطی بین نهادهای دولتی و شهروندان را می‌داد (Altschuler & Corrales, 2013:9-10). با توجه به نقص و شکست رویکردهای بالا به پایین در امر توسعه، این مفهوم، همچون جایگزینی برای رویکردهای غالب یا مصادف با آنها تبدیل شده است (Ericson, 2006). در عرصه سیاست‌گذاری که غالباً توأمان با دیدی آمرانه و از بالا به پایین می‌باشد، مشارکت، عرصه نوینی را ایجاد می‌کند که بدین‌وسیله قابلیت حل بیشتر مسائل (غالباً اجتماعی فرهنگی) و افزایش بهره‌وری (Emerson & Nabatchi, 2015) و رویه انعطاف‌پذیر در عمل و تصمیم‌گیری جمعی را سبب می‌شود (Halim, 2018). بنابراین سیاست‌گذاری مشارکتی، را می‌توان رویه‌ای دوسویه (Altschuler & Corrales, 2013)، تعادل‌بخش (Camba, 2014) و پیش‌نیاز اساسی برای اجرای پروژه‌های موفق نهادی و عمومی (Waheduzzaman et al., 2018) دانست که به دنبال توسعه پایدار می‌باشد.

در مورد سیاست‌گذاری در حوزه مدیریت منابع آب، این امر روزبه‌روز محرز می‌شود که بحران آب نه صرفاً به دلیل کمیابی طبیعی آن بلکه به سبب سوء مدیریت منابع آب است که تشدید شده و اثبات ناکارآمدی رویکردهای سازه‌ای و دولت‌محور حاکم بر سیاست‌گذاری‌ها نیز بر آن می‌افزاید (Gehrig & Rogers, 2009; Michels, 2016). در همین راستا است که همواره سیاستمداران و برنامه‌ریزان اعظمی و همکاران، (۱۴۰۱). در تلاش کرده‌اند تا با سیاست‌گذاری مدیریت مشارکتی آب، قبل و پس از انقلاب اسلامی ایران و با اجرای پروژه‌های پایلوت در مناطق مختلف کشور از قدرت اجتماعی مردم در مدیریت آب بهره‌مند شوند و با دستور به بهره‌مندی از توانمندی‌های مردمی و ایجاد تشکل‌های بهره‌برداران نظیر تشکل‌های آب‌بران در مدیریت منابع آب و با وضع قوانین، آیین‌نامه‌ها، برنامه‌های پنج‌ساله و بخشنامه‌ها، توجه ویژه‌ای بدان شده است لیکن به‌جز موارد معدودی، هنوز موفقیتی حاصل نشده است (قربانیان و همکاران، ۱۳۹۹).

با توجه به بحران آب در ایران و خاصه استان کردستان (حیدری تاشه کیود و همکاران، ۱۴۰۲)، که با ضعف برنامه‌ریزی مدیران حوزه آب (نصرآبادی، ۱۳۹۴)، عدم توجه به آب در سیاست‌گذاری کلان‌کشوری (اسلامی و رحیمی، ۱۳۹۸)، فقدان حکمرانی مطلوب و برنامه‌ریزی صحیح برای آینده (رضایان و رضایان، ۱۳۹۵)، عدم تغییر نگرش بر مدیریت منابع آب (عاقبت‌بخیر و همکاران، ۱۳۹۳)، و فقدان حاکمیت رویکرد علمی در فرایند سیاست‌گذاری (اندیشکده تدبیر آب، ۱۳۹۴؛ پورخسروانی، ۱۳۹۹)، همراه است، بازتعریف سیاست‌گذاری [مشارکتی] و حکمرانی شایسته منابع آب به امری مهم و لایحتمل تبدیل‌شده است. این امر، در استان کردستان به‌ویژه شرق استان (مشخصاً شهرستان‌های قروه و دهگلان)، به یک چالش مهم نهادی و عمومی تبدیل‌شده است و گذر از آن با توجه به مسائل و چالش‌های زیست‌محیطی، بهره‌برداری بی‌رویه از چاه‌ها برای کشاورزی و جرائم مربوط به آب (تکیه‌خواه و همکاران، ۱۴۰۲)، خالی شدن آبخوان‌ها و فرونشست زمین (خبرگزاری ایلنا، ۱۴۰۴؛ غلامی و همکاران، ۱۴۰۱) و به‌تبع؛ قرار گرفتن در دشت ممنوعه (قهرودی تالی و همکاران، ۱۴۰۲؛ محمدخان و همکاران، ۱۳۹۸)، همچنین، پایین بودن شاخص‌های حکمرانی شایسته آب مانند شفافیت و پاسخگویی (اعظمی و همکاران، ۱۴۰۱)، دوچندان مهم و ضروری می‌باشد. باوجوداین، سیاست‌گذاری و مدیریت منابع آب تا اکنون در استان نه‌تنها سبب توسعه و پیش‌ران‌های آن نشده است، بلکه سبب زایل‌شدن توسعه محلی نیز گردیده است (دانش‌مهر، ۱۴۰۲).

با استناد به گزارش‌های شرکت آب منطقه‌ای استان کردستان، «پتانسیل آب‌های سطحی محدوده دشت‌های قروه- دهگلان ضعیف بوده و لذا آب زیرزمینی تنها منبع تأمین‌کننده آب مصرفی در بخش کشاورزی، شرب و صنعت در این محدوده می‌باشد و استمرار پدیده خشکسالی و به‌تبع آن بحران‌های کم‌آبی متعدد همگام با روند روبه‌رشد جمعیت در دهه‌های اخیر، توسعه اجتماعی و اقتصادی، رونق کشاورزی و همچنین توسعه

صنایع کوچک موجب افزایش برداشت از منابع آب زیرزمینی در این محدوده شده است. برداشت بی‌رویه از سفره‌های آب زیرزمینی موجب افزایش افت سطح ایستابی در آبخوان دشت‌ها و ایجاد مشکلاتی نظیر کاهش کیفیت آب و افزایش هزینه پمپاژ و نشست زمین گردیده است» (شرکت آب منطقه‌ای استان کردستان، مطالعات پایه منابع آب، ۶). مطالعات و آمارهای شرکت آب منطقه‌ای نشان می‌دهد که تغییرات تراز آب دشت‌های قروه، چهاردولی و دهگلان حاکی از سیر نزولی است. بنا به گزارش مردادماه سال آبی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ دشت‌های فوق به ترتیب ۰/۶-، ۰/۵۸-، ۱/۱۹- دچار کاهش تراز در آبخوان‌های آبرفتی شده است. در محدوده مطالعاتی قروه-دهگلان بیشترین میزان مصرف آب مربوط به مصارف کشاورزی است. از جمع مصرف و استحصال منبع آبی چاه در محدوده مطالعاتی (۳۷۸/۸۶۵) بیش از ۹۰ درصد آن مرتبط با فعالیت‌های کشاورزی است. در چند دهه گذشته، کاهش بارش‌ها و تبخیر شدید ناشی از تغییرات اقلیمی، منابع آب سطحی را محدود کرده و فشار بر منابع زیرزمینی را افزایش داده است. به دلیل برداشت بی‌رویه، سطح ایستابی سالانه ۶۰ سانتیمتر افت دارد و پیش‌بینی می‌شود میانگین سطح آب ۲۳ متر پایین‌تر در سال آینده رود. کاهش نفوذپذیری خاک و شوری نیز از مهم‌ترین عوامل مهم در بحث مدیریت منابع آب دهگلان است. همچنین کشت محصولات آب‌بر (مانند چغندر) در دهگلان و قروه، بدون تطابق با ظرفیت منابع آبی، منجر به شوری خاک و افت تولید شده است.

پژوهش حاضر با طرح دوباره سیاست‌گذاری مشارکتی در حوزه مدیریت منابع آب، و با توجه به این فرضیه اساسی که ظرفیت‌های محلی می‌تواند مبنای بسیار مهمی برای سیاست‌گذاری و مشارکت مردم (به‌ویژه کشاورزان) باشد، درصدد ارائه راهبردهای مشارکت محور در حوزه مدیریت منابع آب استان از یک بستر زمینه‌ای می‌باشد. بنابراین، استراتژی اساسی چنین خواهد بود که با برکشیدن دلالت‌های راهبردی در حوزه حکمرانی مشارکتی آب بر مسائل اجتماعی به‌عنوان نقطه ثقل بسیاری از برنامه‌ها و راهبردهای حکمرانی مشارکتی تأکید و بر راهکارهای اجتماعی و سیاستی برای برون‌رفت از وضعیت

کنونی و پیاده نمودن اقدامات عملیاتی از پایین به بالا (از سطح جامعه به دولت) اقدام شود.

۲- چارچوب مفهومی

۲-۱- نظریه حکمرانی مشارکتی

با توجه به اینکه هدف پژوهش، اتخاذ راهبردهای مشارکت محور در بحث حکمرانی منابع آب است، لذا نظریه حکمرانی مشارکتی^۱ به عنوان مبنای نظری انتخاب شده است. در طول چند دهه گذشته، شکل جدیدی از حکمرانی پدیدار شده است تا جایگزین شیوه‌های خصمانه و مدیریتی، سیاست‌گذاری و اجرا شود. حکمرانی مشارکتی، ذینفعان دولتی و خصوصی را در مجامع جمعی با سازمان‌های دولتی گرد هم می‌آورد تا در تصمیم‌گیری‌های اجماع‌محور مشارکت کنند (Ansell & Gash, 2008). حکمرانی مشارکتی به‌طور فزاینده‌ای به عنوان یک ابزار سیاست‌گذاری پیشگیرانه در نظر گرفته می‌شود، ابزاری که در آن استراتژی همکاری می‌تواند در مقیاس بزرگ‌تری به کار گرفته شود و از یک بافت محلی به بافت محلی دیگر گسترش یابد (Ansell & Gash, 2018; 2016). آنسل و گاش (۲۰۰۸)، متغیرهای اساسی که بر روی شیوه حکمرانی مشارکتی تأثیر می‌گذارند را از فرا تحلیل پژوهش‌ها استخراج نموده‌اند که این متغیرها شامل سابقه قبلی درگیری یا همکاری، انگیزه‌های ذینفعان برای مشارکت، عدم تعادل قدرت و منابع، رهبری و طراحی نهادی هستند. همچنین مجموعه‌ای از عواملی که در خود فرآیند مشارکتی بسیار مهم شامل گفتگوی رودررو، ایجاد اعتماد و توسعه تعهد و درک مشترک را نیز موردبررسی و ارزیابی قرار داده‌اند (Ansell & Gash, 2018; 2016; 2008). آنسل و گاش همچنین شش معیار را برای شناسایی حاکمیت مشارکتی ارائه می‌کنند که در تشخیص آن از سایر رویکردها مفید است: ۱. این فرآیند توسط یک سازمان یا موسسه عمومی آغاز می‌شود. ۲. شامل مشارکت بازیگران غیردولتی است. ۳. با شرکت‌کنندگان

نه تنها باید مشورت کرد بلکه آنها قدرت تصمیم‌گیری دارند. ۴. انجمن یک فرآیند رسمی است و به‌طور رسمی سازمان‌دهی شده است. ۵. تصمیم‌گیری اجماع‌محور است. ۶. تمرکز مربوط به سیاست عمومی یا مدیریت عمومی است (Ansell & Gash, 2008). مدل حکمرانی مشارکتی توسط آنسل و گاش (۲۰۰۸) توسعه داده شد. این مدل با دیدی به همه عوامل پیش‌گفته، مدل حکمرانی همکارانه یا مشارکتی را در چهار بخش شامل می‌شود:

- شرایط آغازگر حکمرانی مشارکتی
- تسهیلگرهای حکمرانی مشارکتی
- فرایند حکمرانی مشارکتی
- پیامدهای حکمرانی مشارکتی

۲-۲- به‌سوی حکمرانی مشارکتی آب

کاربرد حکمرانی به حوزه نهادی و مدیریت منابع آب، نیز سرایت و مورد استفاده قرار گرفته است. راجرز و هال (۲۰۰۳)، در «موسسه مشارکت جهانی آب»، «حکمرانی آب را شامل طیف وسیعی از دستگاه‌های سیاسی، اجتماعی، زیست‌محیطی، اقتصادی و اداری می‌دانند که برای تنظیم، کنترل، توسعه و مدیریت منابع آب و مقررات خدمات آب در سطوح مختلف جامعه عمل می‌کند» (Rogers & Hall, 2003). حکمرانی مشارکت آب، دربرگیرنده مشارکت ذینفعان اعم از دولت، شرکت‌ها و جامعه محلی است که با توجه به منافع و مسائل با هم در مدیریت منابع آب مشارکت و همکاری دارند. اساساً، اینکه چه کسی چه آبی، چه زمانی و چگونه دریافت می‌کند و چه کسی حق آب و خدمات مرتبط و مزایای آن را دارد. این امر، عدالت و کارایی در تخصیص و توزیع منابع و خدمات آب را تعیین می‌کند و استفاده از آب را بین فعالیت‌های اجتماعی-اقتصادی و اکوسیستم‌ها متعادل می‌سازد. حکمرانی آب شامل تدوین، ایجاد و اجرای سیاست‌ها،

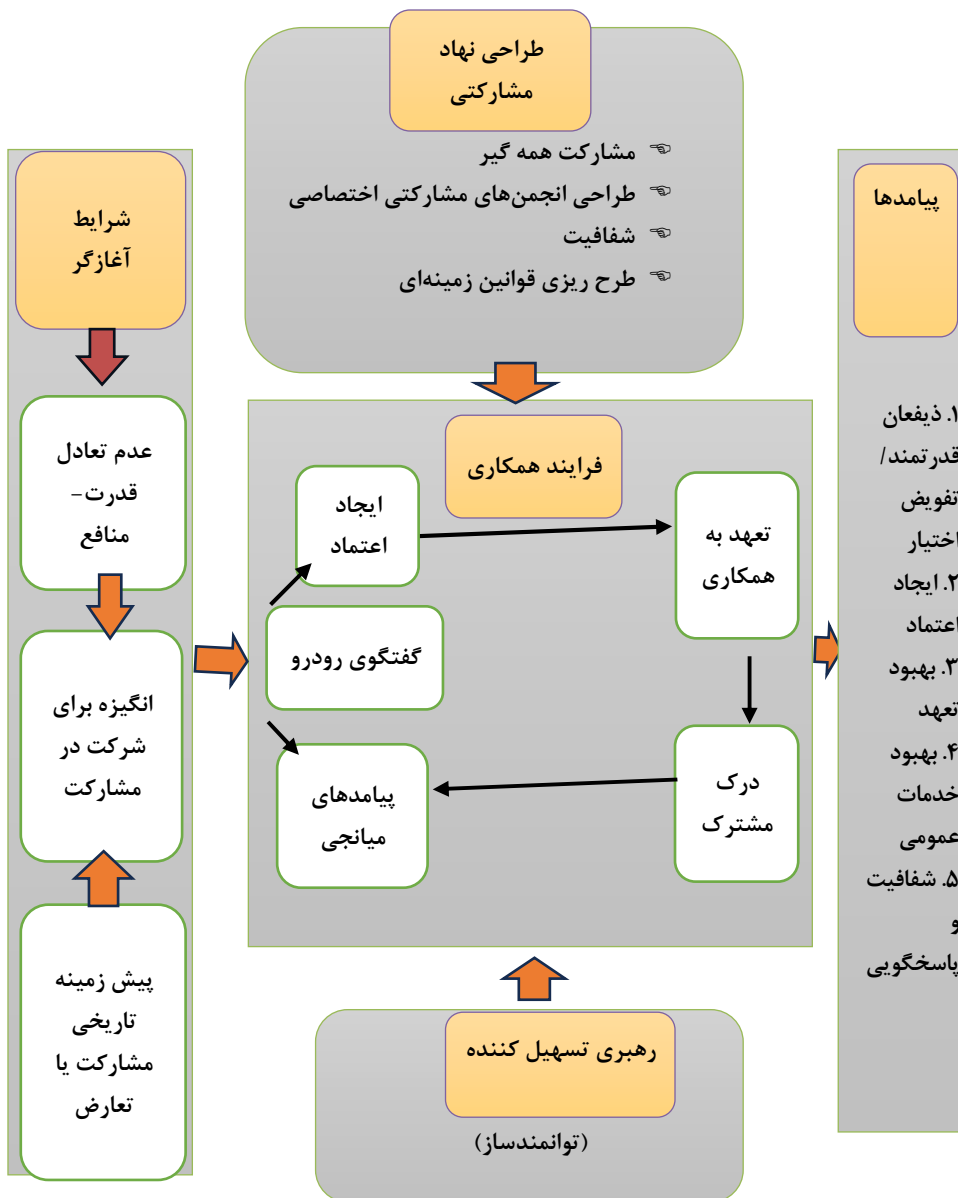
قوانین و نهادهای آب و شفاف‌سازی نقش‌ها و مسئولیت‌های دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی در رابطه با منابع و خدمات آب است. نتایج به نحوه عملکرد ذینفعان در رابطه با قوانین و نقش‌هایی که به آنها واگذار شده یا واگذار شده است، بستگی دارد (Boran, 2018). استراتژی این رویکرد در مدیریت منابع آب، ارتباطات افقی در برابر عمودی، رویکرد فرآیندی در برابر مقطعی، نگاه بلندمدت در برابر کوتاه‌مدت، نگاه جمعی در مقابل فردی و رویکرد با مردم در مقابل رویکرد برای مردم در دستور کار خود دارد (Tufte & Mefalopulos, 2019).

اشکال جدیدی از حکمرانی که بر مشارکت اجتماعی فرآیند محور از طریق، شبکه‌های رسمی و غیررسمی، مشارکت‌ها و گفتگوها تمرکز دارند، در بخش آب پدیدار شده‌اند. تحول حکمرانی ذاتاً با تمرکز فزاینده بر پیچیدگی مدیریت آب و ویژگی چندمنظوره آب و جستجوی اشکال جایگزین سازمان‌دهی مرتبط است (Boran, 2018). روندی روبه رشد اشکال مختلف رویکردهای مشارکتی، مشورتی و مبتنی بر همکاری در حکمرانی و مدیریت آب وجود دارد (Akhmouch & Clavreul, 2016; Von Korff, et al, 2012)، که در آن دولت‌ها سعی می‌کنند جوامع را در سیاست‌گذاری یا ارائه خدمات دخیل کنند. همچنین توجه فزاینده‌ای به نقش‌هایی که جوامع می‌توانند ایفا کنند یا در مواجهه با چالش‌های خطرناکی مانند سازگاری با آب‌وهوا، حفاظت از محیط‌زیست یا ایجاد تاب‌آوری ایفا می‌کنند، وجود دارد (Lebel et al., 2006; Magis, 2010). مشارکت به‌طور فزاینده‌ای به بخشی از مجموعه استانداردهای مقامات آب تبدیل شده است (Newig & Fritsch, 2009).

با وجود این اهمیت و گسترش، می‌توان ابعاد و ویژگی‌های آن را شامل ابعاد کلیدی مشارکت جامعه، دخالت مستقیم مردم در فرآیند تصمیم‌گیری و مکانیسم توسعه به‌عنوان ذینفعان یا سهامداران است. در این دیدگاه، مشارکت جامعه مبتنی بر تخصیص گسترده‌تر قدرت و مسئولیت به جوامع است که به‌عنوان بخشی از فرآیندهای تمرکززدایی یا واگذاری در نظر گرفته می‌شود (Chowns, 2014). قدرت تفویض شده نوعی تمرکززدایی

قدرت و مسئولیت در حوزه مشارکت شهروندان است. با این حال، تمرکززدایی بدون هماهنگی منجر به ایجاد مجموعه‌ای از بلوک‌های قدرت پراکنده می‌شود که عملکرد مورد انتظار از حکمرانی آب را تضعیف می‌کند. مشارکت فعال زمانی حاصل می‌شود که همه ذینفعان در مقیاس مکانی تعیین شده در فرآیند تصمیم‌گیری و فرآیندهای توسعه مشارکت کنند (Pahl-Wostl, 2021). به‌طور مختصر، محققان ابعاد و شاخص‌های آن را شفافیت، اعتماد، پاسخگویی و مسئولیت متقابل، تمرکززدایی و تفویض اختیارات و عدالت و توزیع عادلانه منابع را قرار داده‌اند (Von Korff et al, 2012).

بنابراین، با تبیین سیاست‌های موجود، اقدامات نهادی و محلی و مطابقت آنها با شاخص‌های حکمرانی مشارکتی آب یعنی شفافیت، اعتماد، پاسخگویی و مسئولیت متقابل، تمرکززدایی و تفویض اختیارات و عدالت و توزیع عادلانه، در این پژوهش، اتخاذ راهبردهای مشارکت محور در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، مدل حکمرانی مشارکتی آنسل و گاش (۲۰۱۶؛ ۲۰۱۸؛ ۲۰۰۸)، برای پیشبرد کار، لحاظ خواهد شد.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش بر اساس رویکرد حکمرانی مشارکتی [آب]

۳- پیشینه تجربی

شیدایی و همکاران (۱۴۰۳)، در پژوهش «تحلیل فرآیند تصمیم‌گیری مشارکتی مدیریت منابع آب»، با هدف تبیین وضعیت کنونی و مطلوب فرایند مشارکت در حوزه مدیریت منابع آب، با استفاده از پرسشنامه به این نتیجه رسیده‌اند که بعد نهادینه‌سازی و بعد اجرایی مدیریت آب، دارای بیشترین اهمیت در زمینه فرآیند تصمیم‌گیری مشارکتی هستند. این امر حاکی از اهمیت بعد انسانی در فرایند تصمیم‌گیری است و جامعه هدف با ظرفیت‌های آن باید جهت مشارکت و تصمیم‌گیری مدنظر قرار گیرد.

قربانی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی تحت عنوان «راهبرد مدیریت مشارکتی منابع آب با رویکرد تحلیل نهادی و کنش جمعی (اراضی پایاب سد سهند)»، با استفاده از چارچوب استروم، نشان دادند در پایاب سد سهند، وابستگی معیشتی به کشاورزی منجر به سواری مجانی می‌شود. این امر ناشی از نظارت ناکارآمد و نبود مکانیسم‌های تنبیهی است که انگیزه تخریب را افزایش می‌دهد. راهکار، ترکیب توانمندسازی محلی و الزامات قانونی اجرا پذیر است.

شاه‌پسند و سواری (۱۳۹۶)، در پژوهش «موانع مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی جهت آموزش کشاورزان در مناطق روستایی (مطالعه‌ای در حوزه سد قشلاق استان کردستان)»، که از طریق ۲۹ پرسشنامه از سوی نمونه‌ای برگزیده از کارشناسان تعاونی‌های آب بران واقع در حوزه سد در استان کردستان انجام شده است به این نتیجه می‌رسند که موانع قانونی و سیاست‌گذاری مهم‌ترین گزینه موانع مدیریت پایدار منابع آب استان می‌باشد. موانع اقتصادی - حمایتی، آموزشی - ترویجی، نیز از موانع دیگر این امر هستند.

حسنی و همکاران (۱۳۹۶)، پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر رفتارهای مدیریت منابع آب کشاورزان (مطالعه موردی: دشت همدان-بهار)»، انجام داده‌اند. از پرسشنامه‌های سنجش نگرش و رفتار در بین ۲۵۰ کشاورز (از جامعه ۴۷۶ نفره بهره‌برداران چاه‌های عمیق > ۱۵۰ متر) استفاده کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که از بین متغیرها، عوامل درک آسیب‌پذیری، درک شدت تخریب و درک موانع حفاظت

کشاورزان از منابع آب با رفتارهای مدیریتی منابع آب کشاورزان ارتباط معنی‌داری داشته است.

غنیان و همکاران (۱۳۹۲)، پژوهشی با عنوان «مدیریت مشارکتی منابع آب کشاورزی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن مطالعه استان در خوزستان»، با روش کمی و ابزار پرسش‌نامه انجام داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مشارکت آب‌بران در مدیریت منابع آب و آبیاری گرچه صورت گرفته است اما حمایت چندانی از آن از سوی نهادهای مربوطه انجام نگرفته است و این امر سبب کاهش انگیزه و مشارکت کشاورزان شده است.

چونچوم و همکاران^۱ (۲۰۲۴)، پژوهشی با عنوان «مشارکت اجتماعی و مدیریت مؤثر آب: مطالعه‌ای بر روی سازمان‌های مصرف‌کننده آب^۲ در تایلند»، به بررسی عوامل افزایش اثربخشی سازمان‌های مصرف‌کننده آب در تایلند می‌پردازد و بر ادغام ژئوانفورماتیک^۳ و مشارکت جامعه در مدیریت آب تأکید می‌کند. یافته‌ها، افزایش قابل‌توجهی در مشارکت جامعه و بهبود دانش مدیریت آب را نشان می‌دهد. استفاده از ژئوانفورماتیک منجر به پیشرفت‌های قابل‌توجه در کارایی تخصیص آب و حل اختلافات شده است که مستقیماً به پایداری مالی سازمان‌های مصرف‌کننده آب کمک می‌کند. این مطالعه سیاست‌هایی را پیشنهاد می‌دهد که از پذیرش نوآوری‌های فناوری حمایت کرده و حکمرانی جامعه‌محور را ترویج و یک مدل مقیاس‌پذیر برای مدیریت پایدار منابع آب ارائه می‌دهند.

شونگلو و همکاران^۴ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان «موانع در حکمرانی مشارکتی آب: تحلیل انتقادی رویکردهای توسعه اجتماعی»، با بررسی استفاده از رویکردهای مشارکتی در پروژه‌های آب در کشورهای ترکیه، هند و سریلانکا به ارزیابی اینکه روابط قدرت تا چه حد بر برنامه‌های مدیریت آب تأثیر می‌گذارند، پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که فقدان اعتماد اجتماعی، تصرف فرآیندهای مشارکتی توسط نخبگان، ناهمگونی قدرت و

-
1. Chuenchum et al
 2. WUOs
 3. Geoinformatics
 4. Shunglu et al

عدم تعادل در سطح خرد و فقدان مشارکت فراگیر در تصمیم‌گیری مهم‌ترین چالش‌ها در این زمینه هستند. بر این اساس، برای مداخلات توسعه مشارکتی، درک روابط قدرت اجتماعی-سیاسی در یک جامعه - فضایی ذاتاً پیچیده و مورد مناقشه ضروری است.

مونراچ و نویان^۱ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با عنوان «مدیریت محلی منابع آب زیرزمینی از دیدگاه ذینفعان در چارچوب مدیریت دولتی در منطقه پایین‌دست مکونگ»، معتقدند که مدیریت محلی آب‌های زیرزمینی در منطقه مکونگ سفلی اغلب به دلیل ناهماهنگی سیاست‌ها و عدم مشارکت عمومی، ناکافی و ناکارآمد است. بنابراین، بهره‌برداری و آلودگی آب‌های زیرزمینی تسریع شده است. نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های کلیدی در ارزیابی حکمرانی آب‌های زیرزمینی در بافت محلی، اثربخشی، کارایی، اعتماد و تعامل هستند که این شاخص‌ها و میزان آنها برای کشاورزان تعیین‌کننده مشارکت آنها در مدیریت منابع آب می‌باشد.

سینگتو و همکاران^۲ (۲۰۱۸)، در پژوهش «نهادینه‌سازی مشارکت در توسعه منابع آب: شیوه‌های پایین به بالا و بالا به پایین در جنوب تایلند»، به این امر می‌پردازند که گرچه پروژه‌ها و استراتژی‌های توسعه زیرساخت منابع آب، ابتدا توسط مهندسان طراحی و اجرا می‌شود، اما مشارکت ذینفعان اصلی یعنی کشاورزان، در تداوم این پروژه‌ها نقش حیاتی دارد. با این حال، تغییر در گفتمان مربوط به مشارکت ذینفعان در ابتدای پروژه‌های مدیریت منابع آب، مستلزم رویکردی نوآورانه، با در نظر گرفتن ساختار نهادی و گفتمانی عرصه مذاکره است. نویسندگان، نتیجه می‌گیرند که مشارکت باید به گونه‌ای نهادینه و تسهیل شود که پاسخگویی توسط همه ذینفعان را تقویت کند، اعتماد ایجاد کند و منافع و دانش ذینفعان را به رسمیت بشناسد.

فام^۳، ت. (۲۰۱۷). در پایان‌نامه دکتری‌اش با عنوان «مدیریت مشارکتی و حکمرانی

1. Muenratch & Nguyen

2. Singto et al

3. Pham

تطبیقی آب در مناطق روستایی ویتنام»، بر تناقض اتخاذ «رویکرد جامعه‌محور» در ویتنام با ساختار متمرکز حکمرانی آب تأکید دارد که منجر به سلطه منافع خصوصی، ضعف و ناکارآمدی هماهنگی بین سازمانی شده است. راه‌حل، همسوسازی سیاست‌های مشارکتی با واقعیت‌های محلی است.

وجه مشترک این پژوهش‌ها با پژوهش حاضر، در تأکید بر بعد مشارکت به‌عنوان راهبرد اساسی در حکمرانی آب است که می‌تواند منجر به اعتمادسازی نهادی، ایجاد بسترهای مشترک همکاری و استفاده از شیوه‌های مشارکتی جدید به‌ویژه مشارکت از پایین به بالا می‌باشد. پژوهش‌های داخلی بیشتر بر بعد نهادی مشارکت تأکید دارند و استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندسازی جامعه محلی را منوط به رفع موانع نهادی قلمداد می‌کنند. در پژوهش‌های خارجی نیز بر توأمانی مشارکت از بالا به پایین و از پایین به بالا اذعان نموده‌اند و شیوه‌های متعدد مشارکت را در حکمرانی مشارکتی آب پیشنهاد می‌کنند. امری که پژوهش حاضر نیز سعی در اتخاذ راهبردهای مشارکت محور به‌عنوان رویکردی مشارکتی میانه و جایگزین در مدیریت منابع آب در ایران و خاصه استان کردستان دارد و این امر را با تفسیر و تبیین سیاست‌ها و اقدامات نهادی و محلی، و همچنین با رویکرد حکمرانی مشارکتی آب انجام خواهد داد.

۴- روش‌شناسی

روش‌شناسی اتخاذشده در این پژوهش، بر سنت نظری روش کیفی و ذیل آن، «تحلیل تماتیک»^۱ استوار است. «تحلیل تماتیک» یک روش، برای تحلیل داده‌های کیفی است که بر شناسایی الگوهای معنایی در یک مجموعه داده مختص به یک موضوع متمرکز است. این تحلیل، فرایند شناسایی الگوها/ تم‌ها در بطن داده‌های استخراج‌شده کیفی می‌باشد. «هدف تحلیل تماتیک، شناسایی تم‌ها، یعنی الگوها در داده‌های مهم یا

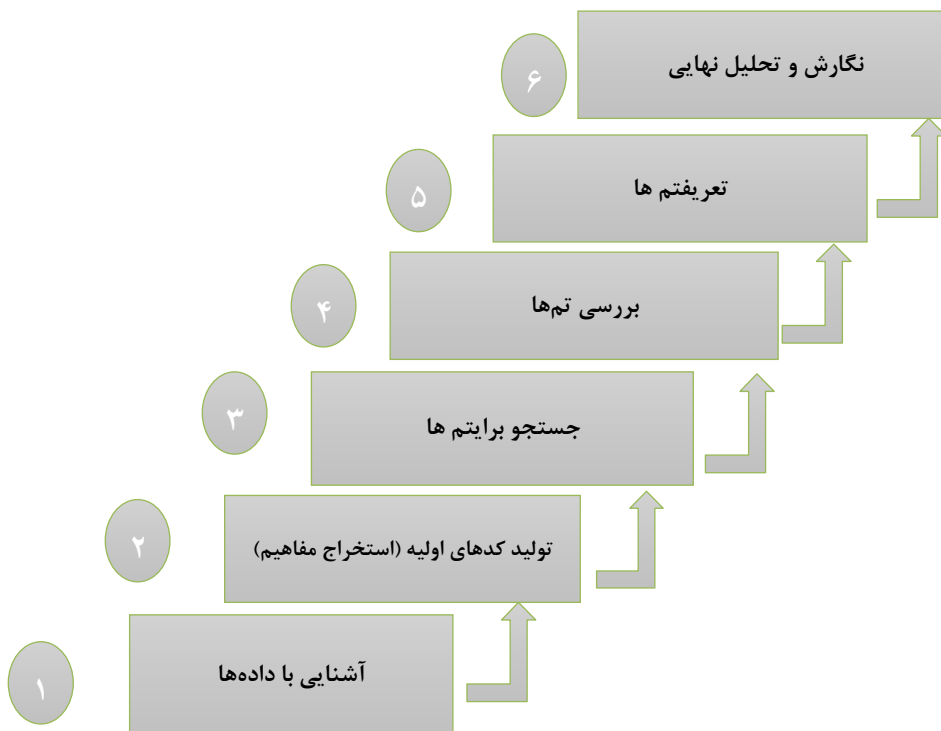
جالب‌توجه پژوهشگر است و از این تم‌ها برای پاسخ به سؤالات پژوهش استفاده می‌کنند یا اینکه مطالبی در مورد یک مسئله می‌گویند» (Maguire and Delahunt, 2017: 353).

گردآوری داده‌ها از میدان با ابزار مصاحبه نیمه ساخت‌یافته حاصل از ۲۴ نفر از کشاورزان و کارشناسان نهادهای مربوطه (محیط‌زیست و جهاد کشاورزی) منطقه قروه و دهگلان استان کردستان در سال ۱۴۰۳ به صورت فردی و چند نفره، انجام شده است. معیار ورود، کسانی بوده‌اند که اطلاعات کافی از موضوع و وضعیت پیشرو را دارا هستند. از اشباع نظری نیز برای خروج از مصاحبه‌ها - تا نقطه‌ای که به سطح اکتشاف برسیم و به نظریه‌ای که ظرفیت کافی توضیحی در باب موضوع و مسئله را دارا باشد - استفاده گردیده است. برای نمونه‌گیری نیز از نمونه‌گیری نظری، هدفمند و نمونه‌گیری با حداکثر تنوع استفاده شده است. جهت افزایش روایی محتوایی ابزار، سؤالات اولیه برای بررسی و اصلاح به چند نفر از متخصصان علوم اجتماعی، کارشناسان حوزه آسیب‌های اجتماعی و اساتید دانشگاه سپرده شد و بر اساس بازخوردهای دریافتی، تغییراتی در نحوه بیان و ترتیب سؤالات اعمال شد. برای آزمون قابلیت اطمینان ابزار، چند مصاحبه آزمایشی با افراد مشابه با مشارکت‌کنندگان اصلی انجام گرفت و نتایج آن در اصلاح نهایی سؤالات مورد استفاده قرار گرفت. برای تقویت زمینه‌مندی داده‌ها، از یادداشت‌های میدانی و مشاهده غیررسمی توسط پژوهشگران نیز استفاده شد تا فضایی جامع‌تر از موقعیت‌ها و شرایط اجتماعی مشارکت‌کنندگان فراهم شود. معیار پایان مصاحبه، بر اساس اشباع نظری بوده که بر اساس آن، دیگر داده‌ها به حد کفایت نظری رسیده و تکرار داده‌ها اتفاق بیفتد و داده‌های جدید اکتشاف نیابد.

در این پژوهش از روش تحلیل تماتیک براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶؛ ۲۰۱۷) که یک راهنمای شش مرحله‌ای ارائه داده‌اند، استفاده خواهد شد. همان‌طور که ذکر آن رفت،

1. Clarke & Braun

داده‌ها از مصاحبه نیمه ساخت‌یافته استخراج می‌شود. نمودار، مراحل شش‌گانه تحلیل تماتیک بر اساس روش تحلیل تماتیک براون و کلارک می‌باشد.

شکل ۲- ترتیب شش مرحله‌ای براون و کلارک برای انجام تحلیل تماتیک

۵- یافته‌ها

با توجه به معیارهای تمرکز فعالیت کشاورزی و پراکنش استحصال منابع آبی مصاحبه‌ها در ۵ بخش، ۱۰ دهستان و ۲۴ روستای قروه و دهگلان انجام شده است.

جدول ۱- نمونه‌گیری پژوهش با رعایت حداکثر تنوع (روستاها)

شهرستان	بخش	دهستان	روستا	
قروه	سریش‌آباد	بالغوز آغاج	بالغوز آغاج	
		پنجه علی جنوبی	کنگره	
	مرکزی قروه	پنجه علی شمالی	کانی گنجی	کانی گنجی
			سراب قحط	سراب قحط
			تازآباد سراب قحط	تازآباد سراب قحط
			شانوره	شانوره
			چمقلو	چمقلو
			کامشگران	کامشگران
	چهاردولی	چهاردولی شرقی	کمره	کمره
			دوسر	دوسر
چهاردولی غربی		سوتپه	سوتپه	
		ناظم‌آباد	ناظم‌آباد	
		صندوق‌آباد	صندوق‌آباد	
دهگلان	قروچای	قروچای	قروچای	
		سراب حاجی پموق	سراب حاجی پموق	
	مرکزی	ئیلاق شمالی	بگه‌جان	بگه‌جان
			مبارک‌آباد	مبارک‌آباد
		حومه	توبره ریز	توبره ریز
			جوانمردآباد	جوانمردآباد
			تلوار	تلوار
			حسینی	حسینی
			کروندان	کروندان
	بلبان‌آباد	ئیلاق جنوبی	بلبان‌آباد	
		سیس	سرنجیانه	
	جمع	۵	۱۰	۲۴

منبع: پژوهشگران (۱۴۰۳)

همچنین، جدول ۲، اطلاعات کلی مصاحبه‌شوندگان پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲- اطلاعات کلی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مصاحبه‌شونده	سن	تحصیلات	مهارت	شهرستان	روستا	مساحت اراضی (هکتار)	تعداد چاه (حلقه)
۱	-	۴۰	دیپلم	کشاورزی	دهگلان	سرنجیانه	۲۰	۱
۲	محمدی	۴۴	دیپلم	-	-	بؤلوان ناوا	۳۰	۲
۳	حسین پناهی	۴۲	دیپلم	-	-	قرووچای	۴۰	۳
۴	حسین پناهی	۴۸	راهنمایی	-	-	قرووچای	۱۹	۱
۵	حسین پناهی	۴۵	لیسانس	دامداری، کشاورزی	-	قرووچای	-	-
۶	مرادی	۳۲	لیسانس	کشاورزی	-	جوانمردآباد	۴	۱
۷	محمدی	۴۳	دیپلم	جوشکاری، کشاورزی	-	س هراو	۱۰	۱
۸	حاج شریف	۷۱	بی سواد	کشاورزی	-	س هراو	۱۵	۲
۹	مبارکی	۵۰	ابتدایی	رانندگی، کشاورزی	-	کؤلهرمش	۱۰	۱
۱۰	مبارکی	۶۵	دیپلم	تعمیر ماشین‌آلات	-	کؤلهرمش	۲۰	۲
۱۱	زندى	۵۰	دیپلم	کشاورزی	-	تلوار	۲۰	۲
۱۲	-	۳۵	متوسطه دوم	-	-	تروه ریز	۴	۱
۱۳	-	۶۵	ابتدایی	کشاورزی	-	حسینی	۸	۱
۱۴	کریمی	۳۰	کارشناسی ارشد	زراعت مدرن	قروه	کنگره	۱۰	۱
۱۵	کریمی	۳۵	کارشناسی	زراعت مدرن	قروه	کؤلهرمش	۱۵	۱
کارشناسان سازمان‌های ذی‌ربط								
۱	مصاحبه‌شونده	سمت	سازمان					
۲	-	ریاست	محیط‌زیست شهرستان دهگلان					
۳	آئینی/خالدیان/خالدیان	ریاست/ معاونت/ کارشناس	محیط‌زیست شهرستان قروه					
۴	محمدی	معاون آب‌و خاک	جهاد کشاورزی شهرستان دهگلان					

۵	الهیاری	کارشناس ترویج و آموزش	جهاد کشاورزی شهرستان قروه
۶	-	کارشناس	آب منطقه‌ای استان
۷	-	کارشناس	آب منطقه‌ای استان

منبع: مطالعات میدانی (۱۴۰۳)

مصاحبه‌های ضبط شده با توجه به مبانی نظری و روش‌شناسی پژوهش، پیاده‌سازی و تحلیل شدند. مفاهیم کلیدی متناسب با سؤالات و محورهای مصاحبه (شامل: سابقه تشکلهای جمعی، فعالیت‌های آموزشی، ظرفیت‌های محلی، و رویه‌های سازمانی) استخراج گردیدند. این مفاهیم در قالب ۱۳ مقوله اولیه و ۴ مقوله ثانویه سازمان‌دهی شدند. مقولات ثانویه با استناد به مدل نظری پژوهش (شامل شرایط آغازگر، فرایند مشارکت، طراحی نهادی، و پیامدها) و روش‌شناسی کار، مبنای تفسیر قرار گرفتند و در نهایت مقوله هسته‌ای تبیین‌کننده مسئله پژوهش استخراج شد. جدول ۳، این روند را نشان می‌دهد.

جدول ۳- کدگذاری مفاهیم، مقولات

مقوله هسته	مقولات ثانویه	مقولات اولیه	مفاهیم (تم‌ها)
ضعف حکمرانی مشارکتی هم‌افزا	شکست کنش‌های جمعی و تشکل‌یابی بدون نظارت و حمایت نهادی	شکست تجربه‌های تعاونی‌محور	شکست تجربه‌های تعاونی‌های روستایی، تعاونی تولید، تشکلهای آب‌بران و... در سطح استان و منطقه مورد مطالعه، نامطلوب بودن نقش و جایگاه تعاونی‌ها، عدم سود تعاونی‌ها، فساد مدیرهای تعاونی، شیوه‌های مدیریت غلط تعاونی‌ها، سوابق مبتنی بر رانت و فساد مالی در تعاونی‌ها، کاهش اعتماد عمومی، ضعف عملکردی تعاونی‌ها، عدم شفافیت مالی و ورشکستگی، هم‌سویی در استحصال بیشتر منابع آبی، ساختار ایجاد چاه‌ها، مالکیت آن‌ها و نزدیکی فیزیکی چاه‌ها به یکدیگر، صدور مجوزهای حفر چاه، ایجاد رقابت بر سر استفاده از منابع آب، رقابت برای تولید بیشتر بین کشاورزان، سلطه بازار رقابتی فساد تعاونی، رانت و سودجویی مدیران تعاونی‌ها، بر کشاورزان، چشم‌وهم‌چشمی بر سر منابع آب و مصرفان، ساعات آبیاری بالا، استفاده بیش‌ازحد از ظرفیت‌های زیرکشتی، انگاره
		اثرات هم‌افزایی منفی	
	عدم بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزشی	ضعف استفاده از کشاورزی هوشمند به اقلیم	ضعف آموزش و ترویج کشاورزی

ضعف استفاده از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی	عقب‌ماندگی از سایر همسایه‌ها و کشاورزان، غلبه الگوی کشت محصولات پر تقاضا و بازار محور، تسهیل روند و فرایندهای کشاورزی تمایل به تغییر الگوی کشت آب‌بر موجود یا به‌روزرسانی در سیستم آبیاری، گذار به آبیاری قطره‌ای، گفتمان استقلال ملی، اشتغال‌زایی و محرومیت‌زدایی، صدور مجوز چاه و کشاورزی آبی در دشت‌های شرقی، مجوز بی‌رویه چاه‌ها، ضعف نظارت سازمانی، فقدان بازدارندگی راهکارهای مدیریتی، رانت و فساد در تخصیص حق‌آبه، قانون‌گریزی، حمایت‌های دولتی، فقدان توجه سازمانی به آموزش، فقدان هم‌افزایی سازمانی، بی‌اعتمادی نهادی، آموزش‌های منقطع، مروجان غیرمتخصص، فقدان تبلیغات عمومی، رشد شبکه‌های اجتماعی، غیررسمی/غیرقانونی بودن شبکه‌های اجتماعی، چالش مخاطب مجراهای قانونی اطلاع‌رسانی، ارائه آموزش‌های مداوم، آموزش‌های اثربخش، کاهش حمایت از طرح‌های سنتی و بومی مدیریت آب، کاهش تسهیلات، استفاده از تجربه‌های کشاورزان، استفاده از ترکیب شیوه‌های قدیمی و جدید آبیاری، منطقه خشک و بی‌آب شده، سفره‌های زیرزمینی مان خالی است. فقدان توجه سازمانی به آموزش، فقدان هم‌افزایی سازمانی، بی‌اعتمادی نهادی، آموزش‌های منقطع، مروجان غیرمتخصص، فقدان تبلیغات عمومی، رشد شبکه‌های اجتماعی، بی‌رویه مجوز چاه دادند، کاهش سطح آب چاه‌های کشاورزی، چاه غیرمجاز، سازمان‌ها نظارت نمی‌کنند، نسب کنتورها بر چاه‌ها هیچ نقشی ندارد، پیگیری قضایی و قانونی تخلفات، دارای بازدارندگی نیستیم، بحث قانون‌گریزی، دولت ما هیچ حمایتی از ما نمی‌کند، این‌همه اداره و سند و کاغذبازیشون، قوانین موجود انطباقی با شرایط اجتماعی و عرفی ساختار مالکیت منابع کشاورزی، اطلاعات نسبی در مورد کشت‌های جایگزین، آموزش مسائل زیست‌محیطی کار نشده، بی‌اعتمادی به سازمان‌های دولتی، عدم اطلاع و آگاهی کارشناسان از وضعیت کشاورزی منطقه، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و محتوای آموزشی آن‌ها، دوره خشک‌سالی، وضعیت بحرانی دشت‌ها، آب چاه‌هایمان افت کرده، پلمپ کردن آن‌ها و نصب کنتورهای هوشمند بر چاه‌های مجاز کشاورزی و تعریف حق‌آبه سالانه برای فعالیت کشاورزی	
		ضعف بهره‌گیری از سنت‌های مشارکتی قدیمی
		به حاشیه راندن ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی
		عدم مشارکت نهادی بهره‌برداران در فرایند مدیریت آب
		فقدان هم‌افزایی سازمانی و محلی
		کاهش حمایت از طرح‌های سنتی و بومی مدیریت آب
رویه سازمانی متمرکز و ناپسندگی آن در مدیریت آب	کاهش حمایت‌های دولتی	
	کاهش اعتمادسازی نهادی	
	ناپسندگی برنامه‌ریزی اداری-سازمانی	

۱. شرایط آغازگر؛ شکست کنش‌های جمعی و تشکل‌یابی بدون نظارت و

حمایت نهادی

مدیریت جمعی در نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی-حداقل به شکل نظری- جایگاه کانونی دارد، به‌ویژه در حالتی که منطقه مورد مطالعه این پژوهش با چالش محدودیت‌های منابع آبی و شیوه‌های نادرست و غیراصولی مدیریت آن دست‌وپنجه نرم می‌کند. در این راستا، ایده تشکل‌یابی و مشارکت جمعی در مدیریت منابع مختلف کشاورزی یکی از کلیدی‌ترین نکاتی است که در چند دهه پیش و با ابتکارات سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در راستای آن قدم برداشته شده است، اما با شکست مواجه گردیده است. یکی از این شکست‌ها تجربه‌های مختلف تعاونی‌های روستایی، تعاونی تولید، تشکل‌های آب‌بران و... در سطح استان و منطقه مورد مطالعه بوده است. مصاحبه‌شوندگان این پژوهش بر اساس تجربیات زیسته خود از تعاونی‌های مختلف موجود در سطح روستاها و منطقه و همچنین با توجه به پیشینه فعالیت آن‌ها ضمن، تأکید بر نقش و جایگاه تعاونی‌ها، تجربه‌های موجود و پیشین خود را در منطقه را نامطلوب ارزیابی می‌کنند.

«ما در این روستا یک تعاونی تولید روستایی داشتیم که سال‌ها پیش ایجاد شد. سال ۷۵ بود. همه ما کشاورزها هم عضو بودیم و سهم داشتیم. اما هیچ سودی برای ما نداشت. فساد مدیرها هیچی برای روستا نداشت. باور کنید حتی کلی ادوات کشاورزی داشت تعاونی، بیش ۶ تراکتور داشت. شاید الان حساب کنی قیمت ۱۵ میلیارد ادوات داشت. هیچی نمانده، همش رو برخی افراد فروختن و گذاشتن جیب خودشون» (کشاورز، روستای قروچای، دهگلان).

همین شیوه‌های مدیریت تعاونی‌ها و سوابق مبتنی بر رانت و فساد مالی، زمینه‌ساز کاهش یا عدم اعتماد کشاورزان به فعالیت‌های تعاونی و اقدامات اجتماع‌محور شده است. کشاورزان، مدام به وجود پیشینه نامطلوب تعاونی‌ها و تشکل‌ها در رابطه با ضعف عملکردی، عدم شفافیت مالی و ورشکستگی ناشی از سابقه پروژه‌های شکست‌خورده اشاره می‌کنند.

در فقدان اعتماد اجتماعی کشاورزان به مشارکت اجتماعی و مدیریت جمعی در حوزه کشاورزی، پدیده‌ای در رابطه با استحصال منابع آبی رخ داده است که می‌توان آن را «اثرات هم‌افزایی منفی» نام نهاد. در ادبیات مربوط به بحث‌های مدیریت سازمانی، هم‌افزایی به معنی هم‌سوایی کارکردی بخش‌های مختلف یک نظام، نهاد، فرایند و سازمان است که در نهایت منجر به افزایش بهره‌وری و کارایی سازمانی می‌گردد. آنچه در رابطه با مدیریت منابع آب در شهرستان‌های قروه و دهگلان در حال رخ دادن است یک هم‌سوایی در استحصال بیشتر منابع آبی است. به باور کشاورزان این موضوع ناشی از ساختار ایجاد چاه‌ها، مالکیت آن‌ها و نزدیکی فیزیکی چاه‌ها به یکدیگر است که خود ناشی از فرایندهایی اداری-سازمانی صدور مجوز چاه‌های کشاورزی است. جانمایی و حفر چاه‌های کشاورزی با فاصله حدوداً ۵۰۰ متر از یکدیگر باعث ایجاد رقابت بر سر استفاده از منابع آب و در راستای تولید بیشتر محصولات کشاورزی است. به‌زعم فرهادی در کتاب فرهنگ یاریگری در ایران، (۱۳۹۲) نابودی شیوه‌های سنتی آبیاری و همیاری بر اثر حفر چاه‌های عمیق، خسارات جبران‌ناپذیری را به دنبال داشته است.

«چاه‌ها نزدیک به هم هستند. بنابراین، رقابت میان کشاورزان بر سر استفاده بیشتر از آب وجود دارد. خوب مسئله این است که کشاورز می‌گوید من استفاده نکنم، همسایه بالادست یا کناری من که استفاده می‌کند و رعایت نمی‌کند. همین باعث میشه که کسی تمایلی به کاهش مصرف آب نداشته باشه به‌صورت فردی و دلخواهی، خب آب منطقه‌ای هم مجوز صادر کرده...» (کشاورز، روستای ک‌هل‌اژمخ‌ران، قروه).

شرایط بحرانی آب که حاصل انطباق شرایط طبیعی و ناکارآمدی مدیریت منابع آب است، سبب ایجاد انگیزه برای ذینفعان اصلی آب یعنی کشاورزان شده که راهکار تشکیل کمیته‌های محلی آب را پیشنهاد دهند (بدان پرداخته خواهد شد). باوجوداین، فرایند همکاری نهادها و کشاورزان در این وضعیت به چه شیوه‌ای بوده است و چه معایبی را داشته است؟ چه بستر و راهکارهایی را برای مشارکت نهادی و عمومی می‌توان ارائه داد؟.

۲. فرایند همکاری: عدم تمرکز، آموزش و توانمندسازی جامعه محلی

مواضع بازیگران در فرآیند مدیریت آب توسط منافع ذاتی مصرف آب تنظیم می‌شود (Mollinga et al, 2007). بنابراین، عملکرد هر ذینفع/بازیگر، به موقعیت و منافع آنها بستگی دارد که با رابطه اجتماعی قدرت، نه تنها در حوزه آب، بلکه در سیستم اجتماعی کلی نیز مرتبط است. بسیاری از پژوهشگران در ایران، چالش‌ها و مسائل پیشروی مدیریت منابع آب را به مدیریت متمرکز دولت و قبض قدرت مدیریتی می‌دانند (هاشمی، ۱۴۰۱)، که تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرا به‌عنوان فرایندی یک‌سویه و غالباً مسلط بر مدیریت منابع آب حاکم می‌کند. در جامعه مورد مطالعه نیز، این یک‌سویه بودن، سبب تمرکز فرایند مدیریت در نهادهایی همچون شرکت آب منطقه‌ای شده است. صدور مجوز چاه و کشاورزی آبی در دشت‌های شرقی، مجوز بی‌رویه چاه‌ها، ضعف نظارت سازمانی، فقدان بازدارندگی راهکارهای مدیریتی، وجود رانت در تخصیص حق‌آبه، قانون‌گریزی، کاهش حمایت‌های دولتی و بوروکراسی از این موارد قبضه و پیامدهای آن بوده است که خود را نیز در نابسندگی برنامه‌ریزی و مدیریت اداری-سازمانی نشان می‌دهد. یکی از مصاحبه‌شوندگان، درباره این رویه متمرکز و تبعات آن در منطقه چنین می‌گوید:

«ابتدا به ساکن خود دولت مقصر است. سازمان‌های درگیر ابتدا بدون هیچ مطالعه و برنامه‌ریزی مجوز حفاری چاه قریب به ۳۰۰۰ را صادر کردن چند دهه پیش. زمانی تا عمق ۵۰ متری به آب می‌رسیدیم، الآن عمق ایستایی آب در دهگلان در عمق ۱۰۰ متر است، بیلان ما الآن منفی است. سفره‌های زیرزمینی مان خالی است. بی‌رویه مجوز چاه دادند زمانی و وضع این است که مشاهده می‌کنید»
(کارشناس، جهاد کشاورزی، دهگلان).

با وجود این امر، قدرت‌دهی و توانمندسازی ذینفعان دیگر از جمله کشاورزان می‌تواند بر این یک‌سویه بودن غلبه کند و قدرت انحصاری نهادهای مسلط را کاهش و یا تعدیل کند. مطالعات نشان می‌دهد که توانمندسازی ذینفعان و گروه‌های محلی برای کمک به حل چالش‌های عمومی بخشی از سیاست‌ها و راهبردهای اساسی بوده است. اکثراً مشارکت

ذینفعان برای اجرای مؤثر سیاست‌ها ضروری یا مطلوب تلقی می‌شود. در صورت موفقیت، این فرآیندهای مشارکت ممکن است منجر به تعاملات بلندمدتی منجر شود که در آن ذینفعان و جوامع در ارائه و نظارت بر خدمات عمومی مشارکت دارند (Van Buuren et al, 2020). رویکرد مشارکتی با توسل به گفت‌وگو، به اشتراک اطلاعات و نظرها در میان افراد می‌پردازد و از این طریق توانمندسازی بهره‌برداران را به‌ویژه برای گروه‌های ضعیف و به حاشیه رانده شده ممکن می‌سازد (Tufte & Mefalopoulos, 2019). مصاحبه‌شوندگان با تأکید بر غلبه سیستم متمرکز دولتی در مدیریت منابع آب، بر عدم بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزشی و به حاشیه راندن ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی در کاهش این بحران و اتخاذ راهبردهای عملی تأکید دارند:

«با توجه به مسائل زیادی که این چند سال در مورد وضعیت کشاورزی مون ایجاد شده به خیلی از چالش‌ها آشنا و آگاه شدیم اما از ما نظر نمی‌خوان و ما را در مدیریت منابع آب مشارکت نمی‌دهند. اینجا بسیاری از کشاورزان با خیلی از چالش‌ها آشنا هستند و می‌توانند راهکارهای خوبی هم ارائه دهند اما استقبالی از آن نمی‌شود و آموزش‌هایی هم داده نمی‌شود» (کشاورز، قروچای، دهگلان).

با این اوصاف، مصاحبه‌شوندگان بر کاهش بروکراسی‌های اداری، تطبیق قوانین با شرایط حقوقی و عرفی منطقه و آموزش مداوم و برگزاری کلاس‌ها، جلسات آموزشی و توسعه آموزش‌ها از طریق شبکه‌های اجتماعی مانند تلگرام، واتساپ و اینستاگرام تأکید داشتند. این موارد سبب می‌شود که کشاورزان نسبت به وضعیت پیشرو آگاه‌تر شده و زمینه‌های مشارکت نهادی آنها در ادارات مربوطه - آب منطقه‌ای، جهاد کشاورزی و محیط‌زیست - نیز فراهم شود. همگام با این سیاست‌ها و اقدامات، مصاحبه‌شوندگان بر افزایش توان بازدارندگی قوانین و سیاست‌های تشویقی به‌عنوان استراتژی نهادی_ از سوی نهادهای مربوطه به‌ویژه آب منطقه‌ای، جهاد کشاورزی و محیط‌زیست_ برای بازسازی اعتماد نهادی و ایجاد مشارکت مردمی و در نهایت کاهش آسیب‌های پیشرو تأکید داشتند.

۳. رهبری تسهیل‌کننده: افزایش توان بازدارندگی قوانین/سیاست‌های تشویقی

مدیریت مشارکتی با درگیر کردن تمام ذینفعان، رویکرد بالا به پایین در سیاست‌گذاری را اصلاح می‌کند. در این روش، ذینفعان به همراه دولت و در تعامل با آن، در تعیین اولویت‌ها، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی طرح‌ها برای توسعه پایدار منابع و حل مشکلات مشارکت می‌کنند. عدم تمرکز قدرت در دولت مرکزی نیز به مشارکت کنندگان اختیار تصمیم‌گیری و قانون‌گذاری می‌دهد (Correia et al., 2023). در ایران، رابطه عمودی دولت با ذینفعان در مدیریت منابع آب (ملک‌حسینی و همکاران، ۱۴۰۳)، باعث شده تا راه‌حل‌های چالش‌ها عمدتاً در سیاست‌گذاری اجباری دیده شود. ابهام در قوانین و ناکارآمدی این سیاست‌ها (همان: ۹۸)، منجر به کژفهمی، سوءبرداشت و تناقض در سیاست‌ها و عملکردها شده است (بخش ویژه نشریه آب و توسعه پایدار، ۱۳۹۶).

بر اساس مطالعات میدانی، اقداماتی مانند افزایش بی‌رویه قیمت آب، جریمه متخلفان، گشت‌های بازرسی، نصب کنتور هوشمند و جایگزینی محصولات کم‌آب‌بر، در منطقه مورد مطالعه بازدارندگی مؤثری نداشته‌اند. شرکت آب منطقه‌ای، علاوه بر برنامه‌های آموزشی مقطعی، با ایجاد گشت‌های بازرسی (برای شناسایی و پلمپ چاه‌های غیرمجاز) و نصب کنتورهای هوشمند بر چاه‌های مجاز کشاورزی (همراه با تعریف حق‌آبه سالانه) اقدام کرده است. باین حال، مهم‌ترین ضعف این اقدامات، عدم بازدارندگی آن‌هاست. به باور کشاورزان، مدیریت نادرست کنتورها، شیوه تعیین حق‌آبه و امکان تمدید آن، باعث بی‌تأثیری این روش‌ها در کاهش مصرف آب و مدیریت منابع شده است.

«اصولاً نصب کنتورها بر چاه‌ها هیچ نقشی در مدیریت منابع آب نداشته است.

برای مثال، کشاورز عمده‌ای که ۳۰ هکتار زمین آبی دارد و برای هر هکتار ۷۰۰۰ مترمکعب آب تخصیص یافته است، چه چیزی کنترل‌شده؟ طرفی که آب برای کل ۳۰ هکتارش بهش دادن» (کشاورز، روستای کنگره، قروه).

آب منطقه‌ای اقداماتی از جمله ایجاد گشت‌های بازرسی برای شناسایی چاه‌های غیرمجاز و متعاقباً پلمپ کردن آن‌ها و نصب کنتورهای هوشمند بر

چاه‌های مجاز کشاورزی و تعریف حق‌آبه سالانه برای فعالیت کشاورزی را انجام داده است. اما به نظر من باید نظارت مستمری انجام بشه و بیشتر به مسئله چاه‌ها نظارت بشه چون بیشترین مصرف و بیشترین تخطی در این زمینه است (کارشناس، آب منطقه‌ای).

سیاست‌های تشویقی در مقابل سیاست‌های بازدارنده قرار می‌گیرند. این سیاست‌ها با ایجاد اعتماد و فضای همکاری، زمینه‌ساز «اطاعت‌پذیری شبه داوطلبانه» و تقویت رویکردهای مشارکتی می‌شوند (ملک حسینی و همکاران، ۱۴۰۳). تقویت مشارکت کشاورزان در مدیریت پایدار منابع آب، مستلزم اجرای این سیاست‌ها توسط نهادهای متولی است. با توجه به سلطه اقتصاد بازار بر کشاورزی (که به تولید بی‌رویه و مصرف غیر پایدار آب منجر می‌شود)، مشوق‌های اقتصادی و دسترسی به منابع مالی راهکار کلیدی برای کاهش این آسیب‌ها و ترغیب کشاورزان به روش‌های پایدارتر است. در منطقه مورد مطالعه، اولویت تولید بیشتر (صرف نظر از کیفیت و الگوی بهره‌برداری) به دلیل ارزش‌های اقتصادی حاکم، ضمن تشدید کم‌آبی، رقابت‌های مخرب اقلیمی را نیز ایجاد کرده است. مشوق‌های اقتصادی می‌توانند راه‌حلی مؤثر برای جبران این پیامدها باشند.

«کشاورزی به تجارت تبدیل شده است و همه به فکر جیشان هستند. من به آب رحم کنم همسایه‌ام رحم نمی‌کند. وقتی می‌گویم کشاورزی به تجارت تبدیل شده است یعنی من محصولی که می‌کارم برای سود جیبیم است و این‌که چقدر آب مصرف می‌شود برایم مهم نیست» (کشاورز، روستای کنگره، قروه).
بحث قوانین بازدارندگی باید بیشتر مورد توجه قرار می‌گرفت، الآن چند سالی است که آب منطقه‌ای در این جهت اقداماتی انجام داده است و به شدت پیگیر است. این اقدامات باید زودتر انجام می‌شد تا جلوی خیلی از مسائل پیش‌آمده گرفته می‌شد... (کارشناس، آب منطقه‌ای).

خرید تضمینی سیب‌زمینی (کشت غالب منطقه) می‌تواند با کاهش ریسک بازار فروش، نقش مؤثری در کاهش سیستم اجاره‌داری منابع آب و خاک - به‌عنوان عامل اصلی استحصال آب - ایفا کند. این سیاست همچنین با کاهش سطح کشت، مصرف آب را

کاهش می‌دهد. از جمله مشوق‌های مکمل در این زمینه عبارت‌اند از: ۱. ایجاد تقاضای بازار برای محصولات پایدار ۲. حمایت‌های مالی (یارانه، وام کم‌بهره، کمک بلاعوض)، ۳. معافیت چندساله آب‌بها برای کشاورزان پیشرو در مدیریت پایدار آب. یکی از موانع گرایش کشاورزان قروه و دهگلان به کشت‌های جایگزین (آفتابگردان، کلزا، گل محمدی و...) کمبود زیرساخت‌ها و ادوات کشاورزی است که تقویت آنها از طریق تسهیلات ضروری است.

«ارائه تسهیلات بانکی و وام‌های کم‌بهره، و کمک‌های بلاعوض از جمله کارهایی است که می‌شود انجام داد. همچنین دولت کمک‌کنه که زیرساخت‌ها و ادوات کشاورزی برای کشت‌های جایگزین فراهم بشه» (کشاورز، روستای جوانمردآباد، دهگلان).

با توجه به این موارد، راهبرد مشارکت مبتنی بر مشروعیت با انگیزه مشارکت برای تضمین حمایت از اقدامات سیاستی باید در دستور کار قانونی و سیاستی نهادهای ذی‌مدخل قرار بگیرد. همچنین اتخاذ راهبردهای مشارکتی که بر اساس مشارکت، مشورت و همکاری نهادی و کشاورزان باشد، از مهم‌ترین اقدامات است.

۴. طراحی نهاد مشارکتی؛ اتخاذ راهبردهای مشارکتی

طبق یافته‌های پژوهش هاسنفوردر و همکارانش (۲۰۱۸)، اشکال رسمی مشارکت را می‌توان به راحتی جذب کرد و به راحتی می‌تواند "مشاوره یک‌طرفه" ایجاد کند، در حالی که اشکال خودجوش و غیررسمی مشارکت اغلب فاقد پشتیبانی و تعهد بلندمدت هستند. یافتن حد وسطی که در آن هر دو شکل درگیری باهم ترکیب شده و یکدیگر را تکمیل می‌کنند، به نظر می‌رسد راهی امیدوارکننده برای ارتقای مشارکت در مدیریت آب به سطح بعدی باشد (Hassenforder et al, 2018) با توجه به مقوله هسته‌ای استخراج شده از مقولات ثانویه، نیاز به ایجاد حکمرانی مشارکتی هم‌افزا در میدان مورد مطالعه وجود

دارد. این راهبرد، باید جنبه‌ای دوسویه و هم‌افزا_ بین کشاورزان و نهادهای متولی_ به خود بگیرد و ذیل آن نیز، راهبردهای مشارکتی که مابین یا حد وسط رویکرد از بالا به پایین و از پایین به بالا باشد، اتخاذ شود. راهبردهایی که بدون مشارکت توأمان ذینفعان_ در این جا کشاورزان و نهادهای متولی_ امکان‌ناپذیر است و با توجه به یافته‌ها، آن را می‌توان چنین ذکر و شرح داد.

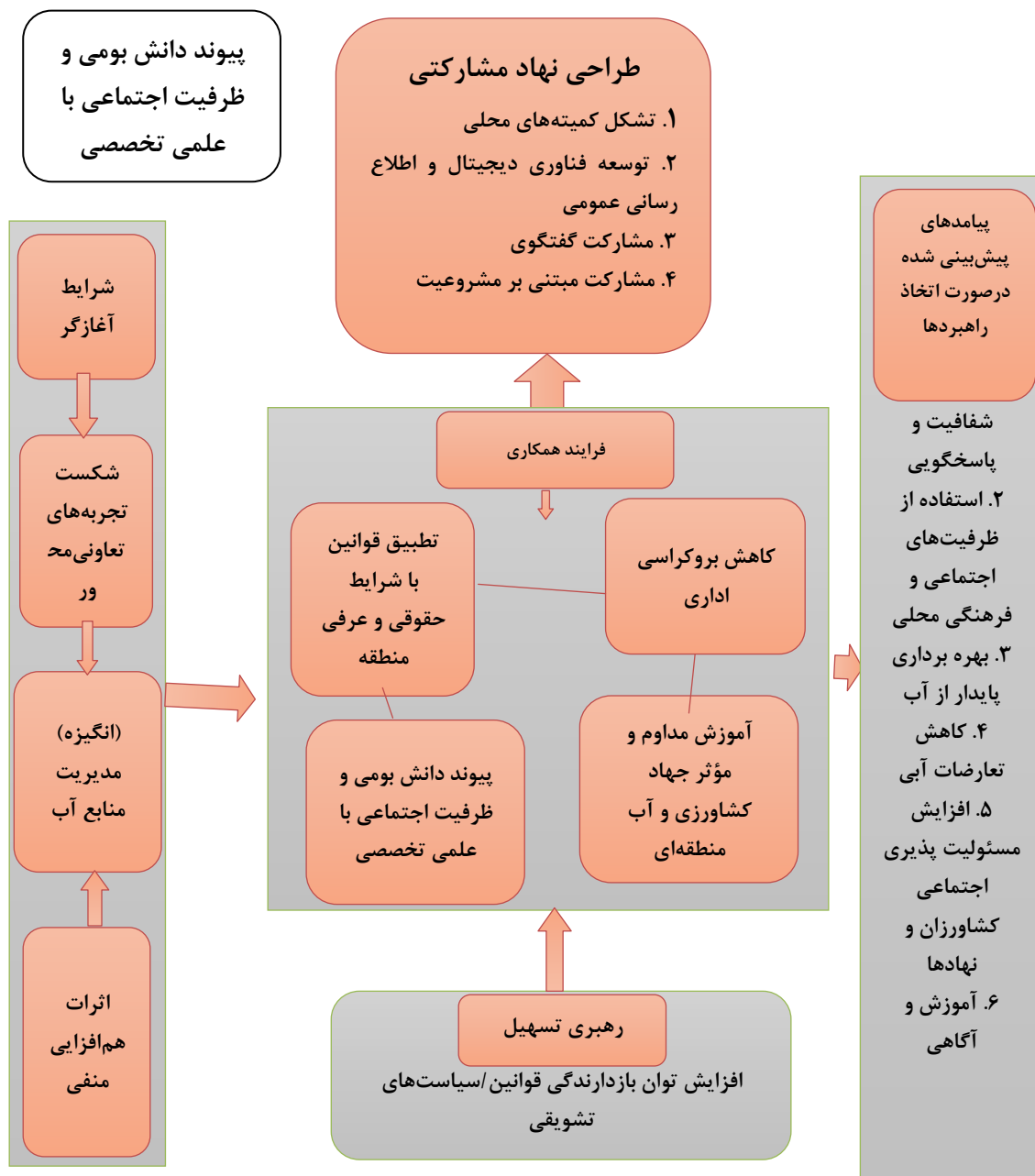
الف) تشکل کمیته‌های محلی: کشاورزان با توجه به چالش‌ها و مسائل پیش‌آمده از جمله درک تغییرات اقلیمی، خالی شدن سفره‌های زیرزمینی، از بین رفتن زمین‌های کشاورزی، کاهش آب چاه‌ها، خشک شدن چشمه‌ها، افت قیمت زمین‌های کشاورزی خشکسالی، کشت‌های آب‌بر، پیامدهای کشت مفرط، تبعات آبیاری بی‌رویه، شکستگی و فرسودگی شبکه آبیاری، اهمیت کشت جایگزین، سطح درآمد کشاورزان، و خطرات کود و سموم و... و مهم‌تر، شکست تعاونی‌ها و هم‌افزایی در استحصال بیشتر منابع آبی از سوی کشاورزان و نهادهای متولی، راهکار ارتباط با همدیگر و با سازمان‌ها مربوطه را در تشکل کمیته‌های محلی در حوزه مدیریت مشارکتی آب می‌دانند.

ب) توسعه فناوری دیجیتال و اطلاع‌رسانی عمومی: با وجود ورود مکانیسم‌های جدید کشاورزی، ضعف در به‌کارگیری کشاورزی هوشمند اقلیمی سبب شده است کشاورزان آگاهی کمی از مسائل آب‌وهوایی و شیوه‌های بهینه بهره‌برداری از آب و خاک داشته باشند و نتوانند به‌طور مؤثر به چالش‌هایی چون خشکسالی، فرورفتن زمین یا تغییر الگوهای بارش واکنش نشان دهند. اگرچه نهادهای ذی‌ربط اقدام به آموزش و ترویج می‌کنند، اما این فعالیت‌ها مداوم نبوده و اغلب جنبه تبلیغاتی دارد. در مقابل، شبکه‌های اجتماعی مجازی منبع اصلی اطلاعات کشاورزان بوده و در انتقال دانش مربوط به ادوات نوین، بهینه‌سازی مصرف و کشت محصولات جدید مؤثر واقع شده‌اند. لذا ظرفیت‌سازی دیجیتال (شبکه‌های اجتماعی، سامانه‌های اطلاع‌رسانی) با افزایش شفافیت، دسترسی به

اطلاعات و تعامل دوسویه، مشارکت مردم در مدیریت آب را بهبود بخشیده و بستر حکمرانی مشارکتی را تقویت می‌کند.

ج) مشارکت گفت‌وگویی: تحقق حکمرانی مشارکتی آب مبتنی بر مشارکت تمامی ذینفعان دولت، بخش خصوصی، شرکت‌ها و کشاورزان و جامعه محلی است. از یک‌سو، با توجه به سیطره نهادهای دولتی بر فرایندهای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و نگهداری از منابع آب و نارسایی و نابسندگی این امر، و ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی از سویی دیگر، می‌توان قائل به اتخاذ راهبردی مشارکتی بر اساس گفتگو بین ذینفعان به‌ویژه نهادهای ذی‌مدخل مانند آب منطقه‌ای، جهاد کشاورزی و محیط‌زیست از یک‌سو و کشاورزان از سویی دیگر شد. راهبردی که می‌تواند با تشکیل کمیته‌های آب، استفاده از سیاست‌های بازدارنده/ تشویقی همراه باشد.

د) مشارکت مبتنی بر مشروعیت: مفهوم "مشارکت مبتنی بر مشروعیت" در مدیریت آب به رویکردی اشاره دارد که در آن ذینفعان مختلف (دولت، کشاورزان، جامعه محلی، بخش خصوصی و سازمان‌های مردمی) به‌صورت قانونمند و عادلانه در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای برنامه‌های مدیریت منابع آب دخالت دارند. این مشارکت باید از پشتوانه حقوقی، اجتماعی و اخلاقی برخوردار باشد تا مقبولیت و کارایی لازم را داشته باشد. در جامعه هدف، این راهبرد، در مسائلی همچون عدالت در تخصیص آب و حق‌آبه، نظارت و گشت و سرکشی به همه اراضی به‌ویژه اراضی بزرگ مالکی، جلوگیری از رانت و فساد اداری، مشروعیت اجتماعی و فرهنگی مانند احترام به سنت‌ها و دانش محلی در مدیریت منابع آب، تطبیق قوانین با شرایط منطقه، ارائه تسهیلات بانکی و حمایت دولتی خود را نشان می‌دهد.

شکل ۳- مدل حاصل از یافته‌های پژوهش

در نهایت، و با توجه به یافته‌ها، نمودار صفحه قبل مدلی از اتخاذ راهبردهای مشارکت محور در جامعه هدف را نشان می‌دهد که بر اساس آن می‌توان به پیامدهای این راهبردها به‌مثابه نتیجه این اتخاذهای راهبردی نیز رسید.

۶- نتیجه‌گیری

وجود بحران آب در ایران که با ضعف مدیریت و برنامه‌ریزی، عدم توجه به بخش آب در سطح کلان کشوری و همچنین فقدان رویکرد علمی در سیاست‌گذاری قابل‌بحث است. به این صورت که نگاه به سیاست‌گذاری در این حوزه را از روند طبیعی و اکولوژیکی به روندی سیاسی اجتماعی تغییر داده است. این امر پیشاپیش موردپذیرش است که رویکردهای سازه‌ای و دولت‌محور حاکم بر سیاست‌گذاری‌ها ناکارآمد و بر تشدید وضعیت بحرانی آب افزوده است. با توجه به نقش مشارکت در سیاست‌گذاری‌ها و حکمرانی در عرصه مدیریت منابع آب از جمله قابلیت حل بیشتر مسائل اجتماعی فرهنگی، افزایش بهره‌وری و رویه انعطاف‌پذیر در عمل، تصمیم‌گیری جمعی و موفقیت بیشتر پروژه‌ها، مسئولیت اجتماعی ذینفعان، پاسخگو کردن نهادها، تفویض اختیارات و عدم تمرکز در مدیریت منابع آب سبب گردیده است مشارکت به‌عنوان بدیل و یا تومان با رویکردهای بالا به پایین در سیاست‌گذاری‌ها و مدیریت منابع آب موردتوجه ویژه قرار گیرد. این پژوهش با طرح و بازاندیشی دوباره سیاست‌گذاری مشارکتی در حوزه مدیریت منابع آب و با تأکید بر ظرفیت‌های جامعه محلی [در اینجا قسمت‌های شرقی استان کردستان] درصدد اتخاذ راهبردهای مشارکتی برای کاهش آسیب‌ها و حل مسائل پیش رو در مدیریت منابع آب برآمده است.

اتخاذ رویکرد حکمرانی مشارکتی [آب]، که یکی از مهم‌ترین رویکردهای جدید و مهم در حوزه مدیریت منابع آب است، به همین جهت بوده است. این رویکرد، راه‌حلی است که همه‌جانبه و یکپارچه‌ای از مشارکت نهادها و ذینفعان را ارائه می‌دهد. راهبردهای مشارکتی

حاصل از این امر، بر مشارکت در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرا و نگهداشت منابع تأکید دارد. بنابراین، با در نظر داشتن مدل حکمرانی مشارکتی آنسل و گاش (۲۰۰۸) و با تأکید بر نظریات و مباحث جدید حکمرانی مشارکتی آب و شاخص‌های آن یعنی شفافیت، اعتماد، پاسخگویی و مسئولیت متقابل، تمرکززدایی و تفویض اختیارات و عدالت و توزیع عادلانه منابع، وضعیت حکمرانی مشارکتی آب و چالش‌های آن را در رابطه با روستاهای شهرستان‌های قروه و دهگلان استان کردستان مورد پرسش قرار داده‌ایم. با توجه به مسائل و چالش‌های زیست‌محیطی، بهره‌برداری بی‌رویه از چاه‌ها برای کشاورزی و جرائم مربوط به آب، خالی شدن آبخوان‌ها و فرونشست زمین، قرار گرفتن در دشت ممنوعه و همچنین، پایین بودن شاخص‌های حکمرانی شایسته آب مانند شفافیت و پاسخگویی این امر، دوچندان مهم و ضروری است. جهت روش‌شناسی انجام کار نیز، مصاحبه‌های اخذشده ۱۵ نفر از کشاورزان و ۴ نفر کارشناس مطلع، تحلیل تماتیک به عمل آمد تا بتوان از بستر میدان مورد مطالعه، به چالش‌ها و مسائل حکمرانی مشارکتی پرداخته شود و بر این اساس نیز، راهبردهای مشارکت‌محوری جهت کاهش آسیب‌ها و حل مسائل زیست‌محیطی، اجتماعی، نهادی اتخاذ شود.

مقولات استخراج‌شده از مصاحبه‌ها شامل مقوله‌های شکست کنش‌های جمعی و تشکل‌یابی بدون نظارت و حمایت نهادی، عدم بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزشی، به حاشیه راندن ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه محلی و رویه سازمانی متمرکز و نابسندگی آن در مدیریت آب می‌باشد که در سطح تفسیر این مقولات می‌توان گفت مشارکت کشاورزان تابعی از اقدامات و سیاست‌های نهادهای مربوط از جمله آب منطقه‌ای، جهاد کشاورزی و محیط‌زیست بوده است. سیاست‌های ایجاد تعاونی بدون حمایت و نظارت نهادی غالباً در منطقه به دلیل پیشینه نامطلوب آن‌ها در رابطه با ضعف عملکردی، عدم شفافیت مالی و ورشکستگی دچار شکست گردیده است. همچنین اثرات هم‌افزای منفی در جهت استحصال منابع آب از جانب کشاورزان و نهادها [آب منطقه‌ای]، سبب تشدید بحران آب در منطقه شده است که به باور کشاورزان این موضوع ناشی از

ساختار ایجاد چاه‌ها، مالکیت آن‌ها و نزدیکی فیزیکی چاه‌ها به یکدیگر است که خود ناشی از فرایندهایی اداری-سازمانی صدور مجوز چاه‌های کشاورزی می‌باشد. یافته‌های پژوهش در این زمینه با یافته‌های پژوهش (غنیان و همکاران، ۱۳۹۲؛ شونگلو و همکاران، ۲۰۲۲؛ فام، ۲۰۱۷)، همخوانی داشته و حاکی از ضعف مشارکت و رویه‌های سازمانی نادرست در مدیریت منابع آب در منطقه می‌باشد. این دو عامل مهم - شکست کنش‌های جمعی و تشکل‌یابی و اثرات هم‌افزای منفی-، سبب ایجاد انگیزه تشکیل کمیته‌های آب با مشارکت نهادها و جامعه محلی نزد کشاورزان گردیده است. امری که فرایند همکاری آنها را نیز سبب می‌شود. البته این فرایند با توانمندسازی جامعه محلی جهت مشارکت معنا می‌یابد. کاهش بروکراسی اداری، تطبیق قوانین با شرایط حقوقی و عرفی منطقه، آموزش مداوم و اثربخش و همچنین پیوند دانش علمی و تخصصی می‌تواند این فرایند همکاری را ایجاد نماید. این یافته‌ها با تأکید بر توانمندسازی و هم‌افزایی نهادی و جامعه محلی با پژوهش (مونراچ و نویان، ۲۰۲۲)، مطابقت دارد. با توجه به نقش و جایگاه نهادهای مربوطه در امر مدیریت منابع آب، افزایش توان بازدارندگی قوانین و ایجاد سیاست‌های تشویقی این نهادها به‌عنوان نقش رهبری تسهیل‌کننده می‌تواند بر این فرایند تاثیر گذاشته و به طراحی راهبردهای مشارکت محور در میدان مورد مطالعه بیانجامد. این یافته‌ها با نتایج حاصل از پژوهش (شیدایی و همکاران، ۱۴۰۳؛ قربانی و همکاران، ۱۴۰۱)، مطابقت داشته و بعد نهادی مدیریت منابع آب به‌عنوان بعدی مهم و اثرگذار در مدیریت همچنان مسلط است.

بنابراین، با توجه به مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهشی بررسی شده و همچنین یافته‌های حاصل از مصاحبه (مفاهیم، مقولات اولیه و ثانویه)، ضعف حکمرانی مشارکتی هم‌افزا، مابین نهادهای متولی و کشاورزان_ به‌عنوان مقوله هسته‌ای سبب ایجاد و اتخاذ راهبردهای مشارکت محور، که شامل تشکل کمیته‌های محلی، توسعه فناوری دیجیتال و اطلاع‌رسانی عمومی، مشارکت گفت‌وگویی و مشارکت مبتنی بر مشروعیت گردید تا بتوان یک رابطه دوسویه و هم‌افزا با رویکردی مشارکتی میانه و حد وسط مابین نهادهای متولی و کشاورزان

ایجاد نمود. یافته‌های حاصل از اتخاذ راهبردی حد وسط با پیشنهاد و نتایج پژوهش (سینگتو و همکاران، ۲۰۱۸) همخوانی دارد. با توجه به مبانی نظری و پژوهش‌های موردبررسی، همچنین یافته‌های حاصل از میدان، با ایجاد راهبردهای مشارکت محور می‌توان پیامدهایی مانند اعتمادسازی نهادی و افزایش شفافیت و پاسخگویی، استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی محلی، بهره‌برداری پایدار، کاهش تعارضات آبی و افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی کشاورزان و نهادها، آموزش و آگاهی را پیش‌بینی نمود که در این صورت، شاخص‌ها و معیارهای حکمرانی مشارکتی در منطقه مورد مطالعه، تحقق یابد.

سپاسگزاری

این پژوهش با حمایت مالی معاونت پژوهش و نوآوری دانشگاه کردستان از پژوهشگر پسادکتر تحت شماره قرارداد ۲۸۴۴۱ / ۰۹ / ۰۳ / ص به انجام رسیده است.

تعارض منافع:

هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

ORCID

Hossein Daneshmehr

<https://orcid.org/0000-0002-9280-6081>

Osman Hedayat

<https://orcid.org/0000-0003-2546-6694>

منابع

- آب و توسعه پایدار. (۱۳۹۶). بخش ویژه: ضرورت تغییر در سیاست‌های آبی کشور. فصلنامه آب و توسعه پایدار، دوره ۴، شماره ۲: ۱۹۰-۱۶۹. doi: 10.22067/jwsd.v4i2.72223
- اسلامی، روح‌الله و رحیمی، احمد. (۱۳۹۸). سیاست‌گذاری و بحران آب در ایران. سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره ۷، شماره ۲۷: ۴۱۰-۴۳۵. doi: 10.32598/JMSP.7.3.5
- اعظمی، موسی، شانازی، کاروان و دشتی، شاهو. (۱۴۰۱). تحقق‌پذیری شاخص‌های حکمرانی شایسته منابع آب کشاورزی در تشکل‌های آب‌بران دشت آبی کامیاران کردستان. پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، دوره ۱۴، شماره ۶۳: ۱۱-۳۰. doi: 10.22092/jaeear.2023.360933.1927
- اندیشکده آب ایران، فایل بحران تمدنی آب ایران.
- پورخسروانی، ا.؛ فام، م؛ امینی، ع و جلالی، ر. (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر ناکارآمدی سیاست منابع آب ایران، مطالعات سیاسی، دوره ۱۳، شماره ۵۰: ۸۷-۱۰۹.
- تکیه خواه، جاهده، کاتورانی، شلیر، صیدی، سیروان، سهراب نژاد، چیا و جعفری، محمد میلاد. (۱۴۰۳). شناخت راهبرد و راهکارهای عملی جهت پیشگیری جرائم حوزه منابع آب زیرزمینی به منظور کاهش اثرات بحران آب در استان کردستان، محیط‌زیست و مهندسی آب، دوره ۱۰، شماره ۳: ۴۳۷-۴۲۹. doi: 10.22034/ewe.2024.424218.1900
- حسینی، نعمت، یداللهی، پیام و مرتضوی، علی‌اصغر. (۱۳۹۶). بررسی عوامل مؤثر بر رفتارهای مدیریت منابع آب کشاورزان (مطالعه موردی: دشت همدان-بهار). منابع آب، دوره ۱۰، شماره ۳۴: ۱-۱۰.
- حیدری تاشه کبود، شادیه و غلامی سفیدکوهی، محمدعلی و حیدری تاشه کبود، اکبر. (۱۴۰۲). تحلیل و شناسایی سناریوهای فراروی بحران آب در استان کردستان با رویکرد آینده‌پژوهی، سومین همایش ملی راهبردهای مدیریت منابع آب و چالش‌های زیست‌محیطی، ساری. <https://civilica.com/doc/1810356>
- دانش مهر، حسین. (۱۴۰۲). زایل شدن ظرفیت‌های توسعه محلی در استان کردستان (ارائه نظریه داده بنیاد در حوزه مدیریت منابع آب). توسعه محلی (روستائی-شهری)، دوره ۱۵، شماره ۱: ۱۱۷-۱۳۳. doi: 10.22059/jrd.2023.363971.668812

- رضایان، احد و رضایان، علی حسین. (۱۳۹۵). آینده‌پژوهی بحران آب در ایران به روش سناریو پردازی. *مجله اکوهیدرولوژی*، دوره ۳، شماره ۱: ۱-۱۷. doi: 10.22059/ije.2016.59185
- شاه‌پسند، محمدرضا و سواری، مسلم. (۱۳۹۶). موانع مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی - جهت آموزش کشاورزان در مناطق روستایی (مطالعه‌ای در حوزه سد قشلاق استان کردستان). *فصلنامه علمی آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*، دوره ۵، شماره ۳: ۸۷-۹۹.
- شیدایی، فاطمه، اکبری، الهام، چوپچیان، شهلا، الهیاری، محمدصادق و عباسی، عنایت. (۱۴۰۳). تحلیل فرآیند تصمیم‌گیری مشارکتی مدیریت منابع آب. *مرتع و آبخیزداری*، دوره ۷۷، شماره ۲: ۱۷۱-۱۹۰. doi: 10.22059/jrwm.2024.370152.1738
- عاقبت‌بخیر، کسری و نستوه، امین و شاقوزایی، میثم، (۱۳۹۳). آب مجازی، ضرورت تغییر نگرش در مدیریت منابع آب، همایش ملی راهکارهای پیش روی بحران آب در ایران و خاورمیانه، شیراز. <https://civilica.com/doc/369171>
- غلامی، اسماعیل و عرب امیری، علیرضا و تخم‌چی، بهزاد. (۱۴۰۱). پهنه‌بندی و پیش‌بینی مکانی و زمانی رخداد فرونشست زمین در دشت‌های قروه و چهاردولی استان کردستان با استفاده از تصاویر ماهواره سنتینل ۱ و صحت‌سنجی آن، *ششمین کنفرانس بین‌المللی توسعه فناوری مهندسی مواد، معدن و زمین‌شناسی*، تهران. <https://civilica.com/doc/1535564>
- غنیان، منصور، برادران، مسعود، میرزایی، عرفان علی، سلیمانی هارونی، خدیجه و پاشا، سردار. (۱۳۹۲). مدیریت مشارکتی منابع آب کشاورزی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن مطالعه استان در خوزستان. *پژوهش آب در کشاورزی*، دوره ۲۷، شماره ۲: ۱۸۱-۱۹۰. doi: 10.22092/jwra.2013.128826
- فرهادی، م. (۱۳۹۴). *فرهنگ یاریگری در ایران* (چاپ هفتم، جلد ۲-۱). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- قربانی، فهمیده، بهبودی، داود و ضرغامی، مهدی. (۱۴۰۱). راهبرد مدیریت مشارکتی منابع آب با رویکرد تحلیل نهادی و کنش جمعی (اراضی پایاب سد سهند). *مدیریت آب و آبیاری*، دوره ۱۲، شماره ۱: ۱۲۱-۱۳۷. doi: 10.22059/jwim.2022.333694.943
- قربانیان، محمد، لیاقت، عبدالمجید و مال میر، مرضیه. (۱۳۹۹). بررسی علل شکست سیاست‌های مدیریت مشارکتی آب در ایران. *سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۶، شماره ۳: ۱۶۹-۱۹۰. doi: 10.22059/jppolicy.2021.79496

ظرفیت‌های محلی و ناکامی سیاست‌گذاری...، دانش‌مهر و هدایت | ۳۳۳

- قهرودی تالی، منیژه، خدامرادی، فرهاد و علی نوری، خدیجه. (۱۴۰۲). تأثیر افت آب‌های زیرزمینی بر مخاطرات فرونشست زمین در دشت دهگلان، استان کردستان. مدیریت مخاطرات محیطی، دوره ۱۰، شماره ۱: ۵۷-۷۰. doi: 10.22059/jhsci.2023.359130.777
- محمدخان، شیرین، گنجائیان، حمید، گروسی، لیلا و زنگنه‌تبار، زهرا. (۱۳۹۸). ارزیابی تأثیر افت آب‌های زیرزمینی بر میزان فرونشست با استفاده از تصاویر راداری سنتینل-۱؛ محدوده مورد مطالعه: دشت قروه. *اطلاعات جغرافیایی سپهر*، دوره ۲۸، شماره ۱۱۲: ۲۱۹-۲۲۹. doi: 10.22131/sepehr.2020.38617
- ملک حسینی، بتول، حلی ساز، ارشک و محمدی کنگرانی، حنا. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی رابطه عمودی دولت و ذی‌نفعان در مدیریت منابع آب. *مجلس و راهبرد*، دوره ۳۱، شماره ۱۱۹: ۷۳-۱۰۴. doi: 10.22034/mr.2023.5539.527
- نصرآبادی، اسماعیل. (۱۳۹۴). شواهد زیست‌محیطی بحران آب ایران و برخی راه‌حل‌ها. *راهبرد اجتماعی فرهنگی*، دوره ۴، شماره ۱۵: ۶۵-۸۹. SID. <https://sid.ir/paper/243572/fa>
- Altschuler, D., & Corrales, J. (2013). *The promise of participation: Experiments in participatory governance in Honduras and Guatemala*. Springer.
- Ansell, C. (2016). Collaborative governance as creative problem-solving. *Enhancing public innovation by transforming public governance*, 35-53.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of public administration research and theory*, 18(4), 543-571.
- Ansell, C., & Gash, A. (2018). Collaborative platforms as a governance strategy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 28(1), 16-32.
- Boran, M. (2018). Water Governance and Its Effectiveness. *Buletinul Științific al Universității Politehnica Timisoara-Seria Inginerie și Management*, 4(1), 28-35.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Camba, A. A. (2015). *Participatory Governance in the EU: Enhancing or Endangering Democracy and Efficiency?* by Karl-Oskar Lindgren and Thomas Persson. New York: Palgrave Macmillan, 2011. 176 pp. \$90 (cloth).
- Chowns, E. E. (2014). *The political economy of community management: a study of factors influencing sustainability in Malawi's rural water supply sector* (Doctoral dissertation, University of Birmingham).
- Chuenchum, P., Meneesrikum, C., Teerapanuchaikul, C., & Sriariyawat, A. (2024). Community participation and effective water management: A study on water user organizations (WUOs) in Thailand. *World Development Perspectives*, 34, 100589.

- Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The journal of positive psychology*, 12(3), 297-298.
- Correia, D. Eduardo Feio, J, Marques, J & Teixeira, L. (2023). Participatory methodology guidelines to promote citizens participation in decision-making: Evidence based on a Portuguese case study. *Cities*. 135, 104213. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104213>.
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). Evaluating the productivity of collaborative governance regimes: A performance matrix. *Public Performance & Management Review*, 38(4), 717-747.
- Ericson, J. A. (2006). A participatory approach to conservation in the Calakmul Biosphere Reserve, Campeche, Mexico. *Landscape and urban planning*, 74(3-4), 242-266.
- Gehrig, J., & Rogers, M. M. (2009). *Water and conflict: incorporating peacebuilding into water development*. Catholic Relief Services.
- Halim, R. (2018). Collaborative Governance Model In The Village Fund Management at Banggai Regency (Model Governans Kerjasama Dalam Pengurusan Dana Kampung Di Kabupaten Banggai). *Asian journal of environment, history and heritage*, 2(2).
- Hassenforder, E., Clavreul, D., Akhmouch, A., & Ferrand, N. (2018). What's the middle ground? Institutionalized vs. emerging water-related stakeholder engagement processes. *International Journal of Water Resources Development*, 35(3), 525-542. doi:10.1080/07900627.2018.1452722.
- <https://www.ilna.ir/fa/tiny/news-1627039>.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T. P., & Wilson, J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-Ecological systems. *Ecology & Society*, 11(1), 19. doi:10.5751/ES-01606-110119.
- Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society and Natural Resources*, 23(5), 401-416. doi:10.1080/08941920903305674.
- Maguire, M., & Delahunt, B. (2017). Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *All Ireland journal of higher education*, 9(3).
- Michels, A. (2016). Arguments for involving the public in water management: evidence from local and regional water plans in the Netherlands. *Water Policy*, 18(4), 918-931.
- Mollinga, P. P., Meinzen-Dick, R. S., & Merrey, D. J. (2007). Politics, plurality and problemsheds: A strategic approach for reform of agricultural water resources management. *Development policy review*, 25(6), 699-719.
- Muenratch, P., & Nguyen, T. P. L. (2022). Local governance of groundwater resources through the lens of stakeholders in the context of state-led management in the lower Mekong region. *Water*, 14(19), 3043

- Newig, J., & Fritsch, O. (2009). Environmental governance: participatory, multi-level—and effective? *Environmental policy and governance*, 19(3), 197-214.
- Ostrom, E., J. Burger, C. Field, R. B. Norgaard, and D. Policansky. 1999. Revisiting the commons: local lessons, global challenges. *Science*, 284:278-282. <http://dx.doi.org/10.1126/science.284.5412.278>.
- Pahl-Wostl, C., Gorris, P., Jager, N., Koch, L., Lebel, L., Stein, C., ... & Withanachchi, S. (2021). Scale-related governance challenges in the water–energy–food nexus: Toward a diagnostic approach. *Sustainability Science*, 16, 615-629.
- Pham, T. (2017). *Participatory management and adaptive governance of water in rural Vietnam* (Doctoral dissertation, UNSW Sydney).
- Ricart, S., Rico, A., Kirk, N., Bülow, F., Ribas-Palom, A., & Pavón, D. (2018). How to improve water governance in multifunctional irrigation systems? Balancing stakeholder engagement in hydrosocial territories. *International Journal of Water Resources Development*, 35(3), 491–524. doi:10.1080/07900627.2018.1447911.
- Rogers, P., & Hall, A. W. (2003). *Effective water governance* (Vol. 7). Stockholm: Global water partnership.
- Shunglu, R., Köpke, S., Kanoi, L., Nissanka, T. S., Withanachchi, C. R., Gamage, D. U., ... & Withanachchi, S. S. (2022). Barriers in participative water Governance: A critical analysis of community development approaches. *Water*, 14(5), 762.
- Singto, C., Fleskens, L., & Vos, J. (2018). Institutionalizing participation in water resource development: Bottom-up and top-down practices in southern Thailand. *Water*, 10(6), 781.
- Tufte, T., & Mefalopulos, P. (2019). *Participatory Communication: A Practical Guide*.
- Van Buuren, A., Lewis, J. M., Guy Peters, B., & Voorberg, W. (2020). Improving public policy and administration: exploring the potential of design. *Policy & Politics*, 48(1), 3-19.
- Von Korff, Y., Daniell, K. A., Moellenkamp, S., Bots, P., & Bijlsma, R. M. (2012). Implementing participatory water management: recent advances in theory, practice, and evaluation. *Ecology and Society*, 17(1).
- Waheduzzaman, W., Van Gramberg, B., & Ferrer, J. (2018). Bureaucratic readiness in managing local level participatory governance: A developing country context. *Australian Journal of Public Administration*, 77(2), 309-330.

استناد به این مقاله: دانش‌مهر، حسین و هدایت، عثمان. (۱۴۰۴). بازاندیشی در حکمرانی منابع آب با رویکرد مشارکت‌محور: مطالعه موردی کشاورزان و نهادهای محلی در استان کردستان، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۶ (۶۵)، ۲۹۵-۳۳۵.

Social Development and Welfare Planning Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.